

تحولات اقتصادی روسیه در دوران پوتین؛ بررسی جنب با اوکراین و تحریم های بین المللی

محمد کاوه باغبادرانی
عرفان میرزایی

پژوهشگاه دانشگاه امام صادق علیه السلام
هسته مطالعات روسیه

گزارش پژوهش در دست انجام

پژوهشگاه دانشگاه امام صادق علیه السلام

تحولات اقتصادی روسیه در دوران پوتین؛
بررسی جنگ با اوکراین و تحریم‌های بین‌المللی
مؤلف: محمد کاوه باغبادرانی و عرفان میرزایی
ناشر: پژوهشگاه دانشگاه امام صادق علیه‌السلام
مدیر علمی: هسته مطالعات روسیه
شماره مسلسل: ۲۰-۱۵-۱۴۰۳
تاریخ انتشار: مهر ۱۴۰۳
ویرایش اول
تعداد صفحات ۵۵

نشانی: تهران، بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، پژوهشگاه

کد پستی: ۱۴۶۵۹۴۳۶۸۱

تلفن: +۹۸۲۱۸۸۰۹۴۹۲۴

هسته مطالعات روسیه

درگاه ارتباطی (در بلبه):

@haste_russia

تمامی حقوق برای پژوهشگاه دانشگاه امام صادق علیه‌السلام محفوظ است
و استفاده از مطالب این گزارش با ذکر منبع مجاز است.

فهرست مطالب

۵	خلاصه مدیریتی.....
۶	مقدمه.....
۸	نگرشی جدید به حکمرانی اقتصادی.....
۱۰	افزایش مالکیت دولتی.....
۱۲	تعمیق نقش انرژی در سیاست خارجی.....
۱۳	ظهور ثروت در طبقه خاص.....
۱۴	بازتاب اهداف اقتصادی در سیاست خارجی روسیه.....
۱۵	جنگ روسیه با اوکراین.....
۲۱	درآمدهای بازار انرژی روسیه: ابعاد کلان اقتصادی.....
۲۴	رشد اقتصادی و افزایش هزینه‌های جاری.....
۲۸	روسیه و بازارهای جهانی غلات.....
۲۹	تأثیر تحریم‌ها بر اقتصاد روسیه و واکنش کرملین.....
۳۳	فرار روسیه از تحریم‌های انرژی.....
۳۹	فرار از تحریم‌های بانکی و مالی.....
۴۱	تأمین تجهیزات و فرار از تحریم‌های فناورانه.....
۴۲	شرکای تجاری اقتصادی روسیه در زمان جنگ.....
۴۵	روابط اقتصادی روبه‌رشد روسیه و چین.....
۴۸	روسیه و بلاروس.....
۵۰	جمع‌بندی.....
۵۲	منابع و مراجع.....

خلاصه مدیریتی

این گزارش به تحلیل تحولات اقتصادی روسیه در دوران حکومت ولادیمیر پوتین و تأثیرات اقتصادی جنگ با اوکراین پرداخته است. از آغاز حکومت پوتین در سال ۲۰۰۰، روسیه شاهد تغییرات گسترده‌ای در بخش‌های مختلف اقتصادی بوده است. استراتژی پوتین در تقویت اقتصاد داخلی، ملی‌سازی صنایع کلیدی و توسعه صادرات غیرنفتی منجر به افزایش تولید داخلی و بهبود زیرساخت‌های حمل و نقل و ارتباطات شد. همچنین، تحریم‌ها و فشارهای بین‌المللی، به ویژه پس از وقوع حوادثی مانند الحاق کریمه و جنگ با اوکراین، به اقتصاد روسیه ضربه زدند. روسیه با اقدامات سریعی مانند افزایش نرخ بهره و تقویت سیاست‌های داخلی، سعی در مقابله با تحریم‌ها و کاهش اثرات منفی آنها داشته است، اما آثار بلندمدت آنها، از قبیل کاهش سطح تولید، قابل ملاحظه است.

افزودن روسیه به لیست تحریم‌های بین‌المللی، در کنار وجود سازمان‌هایی مانند شانگهای و بریکس، نشان از تحول در ساختار بین‌المللی دارد که روسیه و سایر کشورهای قدرتمند غیرغربی در آنها نقش مهمی دارند. این وضعیت نشان می‌دهد که روسیه با استراتژی‌های ملی‌سازی و همکاری با کشورهای مشابه، توانسته است برخی از تحریم‌ها را کنار زده و به سمت پایداری اقتصادی حرکت کند. در این گزارش، ضمن بررسی تحولات اقتصادی، سطح رابطه روسیه با برخی کشورها مانند چین مورد بررسی قرار گرفته و به تفصیل بیان گردیده است که

روسیه در مقابل تحریم‌های غرب چه اقداماتی را انجام داده و تا چه میزان در خشتی کردن آن‌ها موفق بوده است.

مقدمه

ولادیمیر پوتین از سال ۱۹۹۹ در رأس سیاست روسیه قرار گرفته و تاکنون فعالیت‌های گسترده‌ای در تغییر ساختار اقتصادی این کشور انجام داده است. تحت رهبری او، اقتصاد روسیه از سرمایه‌داری رفاقتی^۱ به سرمایه‌داری دولتی^۲ تبدیل شده است. این تحول با افزایش مالکیت دولتی در بخش‌های کلیدی همچون امور مالی، انرژی، حمل‌ونقل و رسانه مشخص می‌شود. دولت با ایجاد شرکت‌های ملی بزرگ، نقش بیشتری در صنعت ایفا کرده و صادرات انرژی را به‌عنوان ابزار سیاست خارجی به کار برده است.

روسیه در اروپا با خرید گاز ترکمنستان و هدایت آن به خطوط لوله خود، پروژه خط لوله گاز نابوکو^۳ را تضعیف کرده است. همچنین با ساخت خطوط

---

۱. سرمایه‌داری رفاقتی لفظی است که اقتصادی را توصیف می‌کند که در آن موفقیت در کسب و کار به ارتباطات نزدیک بین اهالی کسب و کار و مقامات دولت بستگی دارد. نمود آن ممکن است در استثنا قائل شدن در توزیع مجوزهای قانونی، امتیازات دولتی، معافیت‌های مالیاتی ویژه، یا دیگر اشکال کنترل دولتی امور باشد.

۲. سرمایه‌داری دولتی معانی متفاوتی دارد، اما عمدتاً به جامعه‌ای اشاره دارد که در آن نیروهای مولد توسط دولت و با مشی‌ای سرمایه‌داری کنترل و هدایت می‌شوند، حتی اگر آن دولت خود را سوسیالیست بخواند.

۳. خط لوله نابوکو (Nabucco) خط لوله‌ای است که قرار است گاز طبیعی را از منابع دریای خزر به اروپا از طریق آذربایجان، گرجستان، ترکیه، بلغارستان، رومانی، مجارستان و اتریش منتقل کند. هدف اصلی از احداث این خط لوله کاهش وابستگی منابع تأمین انرژی اروپا به روسیه می‌باشد. اغلب اعضای اتحادیه اروپا و آمریکا از این پروژه حمایت می‌کنند. این خط لوله رقیبی برای پروژه خط لوله South Stream خواهد بود.

لوله نفت و گاز به سمت چین، ژاپن و کره، صادرات انرژی خود را افزایش داده است. پوتین صنعت هسته‌ای روسیه را نیز احیا کرده و از سال ۲۰۰۳ بیش از ۵۰ میلیارد دلار از بودجه فدرال را به انرژی هسته‌ای اختصاص داده است.

از سوی دیگر شایان‌ذکر است که درآمدهای فراوان از صنایع معدنی، در حال حاضر نیاز به اصلاحات ساختاری را کاهش داده، اما با چالش‌های اقتصادی اخیر، اصلاحات ساختاری ممکن است دوباره ضروری باشد. اصلاح ساختار بازنشستگی، بهداشت و آموزش متوقف شده و تلاش‌ها برای تمرکززدایی مالی نیز معکوس شده است. سهم ثروت میلیاردرها در اقتصاد روسیه افزایش یافته و پروژه‌های زیرساختی بزرگ به افراد نزدیک به رئیس‌جمهور سپرده شده است.

پوتین همچنین با تحریم‌های اقتصادی اتحادیه اروپا و ایالات متحده مواجه شده است. هرچند اقتصاد روسیه بهتر از پیش‌بینی‌ها از این تحریم‌ها عبور کرده، اما رکود ناشی از آن، سیاست جایگزینی واردات را به همراه داشته است. این امر موجب افزایش فساد در پروژه‌های دولتی و کاهش دسترسی به فناوری‌های جدید شده است. سیاست‌های تجاری تلافی‌جویانه نیز قیمت مواد غذایی و محصولات مصرفی را افزایش داده و سرمایه‌گذاری خارجی را دشوارتر کرده است. پوتین بخشی از فضای اقتصادی اتحاد جماهیر شوروی را با ایجاد اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۱۵ احیا کرده است. این اتحادیه با هدف ادغام روسیه با جمهوری‌های شوروی سابق و ایجاد پل اقتصادی به آسیا تشکیل شده است.

در سال‌های اخیر، رشد اقتصاد روسیه به شدت کند شده است. از سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۴، نرخ رشد متوسط اقتصادی آن حدود ۱.۵ درصد بود که کمترین نرخ از زمان فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی به حساب می‌آید. در حال حاضر، سیاستمداران در اتحادیه اروپا و ایالات متحده به دنبال اتخاذ بهترین تصمیم ممکن در مواجهه با تحریم‌های روسیه هستند. تحریم روسیه، دسترسی به بازارهای جهانی را برای چین بیش‌ازپیش فراهم می‌کند که رقیب آمریکا را تقویت می‌کند؛ این

موضوعات به‌خصوص برای تأمین مالی پروژه‌های زیرساختی، انرژی و فناوری دارای اهمیت هستند.

نگرشی جدید به حکمرانی اقتصادی

نگرش جدید ولادیمیر پوتین به اداره روسیه، میراث بجا مانده او برای این کشور به حساب می‌آید. با توجه به مسیر پسا کمونیستی روسیه، انتخاب پوتین به عنوان جانشین بوریس یتسین^۱ به راحتی قابل فهم است. در دهه ۱۹۹۰ با شروع اصلاحات اقتصادی و توجه به اقتصاد بازار، خصوصی سازی دارایی‌های دولتی منجر به ایجاد اولین موج رشد ثروت شخصی برخی افراد شد؛ افرادی که بسیاری از ثروت‌های ملی را با درآمدهای کم به دست آورده بودند.

هدف اصلاح طلبان در روسیه با هزینه‌های بالایی همراه بود. تلاش‌های خصوصی سازی به سرعت با نارضایتی عمومی مواجه شد و دولت که به سرمایه گذاری علاقه مند بود، با افزایش بدهی عمومی روبرو گردید. این به دلیل این بود که خصوصی سازی نتوانست درآمدهای قابل توجهی برای بودجه دولت فراهم کند.

در اینجا سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا روسیه اصلاً می‌تواند مسیر متفاوتی را طی کند؟ تحول اقتصادی در این کشور به دلایلی دشوارتر از اقتصادهای شرق اروپایی بود. اولاً، فشار سیاسی از سوی نخبگان کمونیستی سابق در روسیه قوی تر بود که مانع از انجام اصلاحات سریع تر شد. در ثانی، وجود منابع طبیعی فراوان مانند گاز، نفت و فلزات کمک کرد که سیاستمداران کمتر تمایل به اصلاحات دشوار داشته باشند و این ثروت‌ها باعث فساد شدید در فرایندهای خصوصی سازی منابع طبیعی شد. سوم این که فروپاشی اتحاد جماهیر

---

۱. بوریس نیکولایویچ یتسین، نخستین رئیس‌جمهور این کشور بود.

شوروی هم‌زمان با شروع اصلاحات اقتصادی به معنای تقسیم‌شدن توجه سیاسی در کشور بود که منجر به مشکلات جدی امنیتی و اقتصادی گردید.

به‌موجب دلایل فوق، حرکت روسیه در مسیر اقتصاد مبتنی بر بازار متوقف شد. برنامه خصوصی‌سازی اولیه که در دوره نخست‌وزیری یگور گیدار^۱ در سال‌های ۱۹۹۳ و ۱۹۹۴ آغاز شد. این برنامه شامل انتقال سهام اکثر شرکت‌های دولتی به مدیران، کارگران و عموم مردم بود. این روش، مشابه خصوصی‌سازی کوپنی در سایر کشورهای پساکمونستی، باهدف توزیع عادلانه‌تر مالکیت شرکت‌های دولتی اجرا شد. در سال ۱۹۹۵، پیش از انتخابات ریاست‌جمهوری، طرح دیگری به نام "وام در ازای سهام" آغاز شد. در این طرح، مالکیت چندین شرکت منابع طبیعی دولتی به بازرگانان بزرگ در ازای دریافت وام واگذار شد. این وضعیت منجر به تشکیل گروه‌های مالی - صنعتی بزرگی شد که تأثیر زیادی بر دولت داشتند. این دو مرحله خصوصی‌سازی باعث تشکیل امپراتوری‌های تجاری بزرگی شد که شامل افرادی مانند بوریس برزوفسکی، ولادیمیر گوسینسکی، میخائیل خودورکوفسکی و ولادیمیر پوتین بود. این گروه‌ها و افراد، به دلیل مالکیت وسیع و نفوذشان، نقش بزرگی در اقتصاد و سیاست روسیه ایفا کردند. برنامه خصوصی‌سازی در روسیه، با انتقال مالکیت شرکت‌های دولتی به مدیران، کارگران و بازرگانان بزرگ، باعث تشکیل گروه‌های مالی - صنعتی قدرتمندی شد که تأثیرات عمیقی بر دولت و اقتصاد کشور داشتند.

بعد از پیروزی بوریس یتسین در انتخابات ریاست‌جمهوری ۱۹۹۶، تمایل به انجام اصلاحات کاهش یافت و وضعیت مالی عمومی نامطمئن باقی ماند. در سال ۱۹۹۸، روسیه تلاش کرد تا بدهی‌های خود را با طلبکاران تسویه کند، اما این تلاش ناکام ماند. پس از شکست مذاکرات، روسیه پرداخت بدهی‌های خود را متوقف کرد که این امر منجر به فروپاشی سیستم پرداخت‌ها و تضعیف

بخش‌های بزرگی از جامعه شد. در نتیجه، بازار آزاد نابود شد، زیرا کشور به دنبال یک نیروی قدرتمند برای حفاظت از آن در برابر ناپایداری‌های اقتصادی بود. وقتی ولادیمیر پوتین وارد عرصه سیاسی شد، سابقه‌اش در امنیت دولتی به او تصویری از اراده و قدرت بخشید. درعین حال، پوتین به برخی اعتقادات لیبرالی نیز پایبند بود و کمونیسم را به‌عنوان «کوچه‌ای بن‌بست دور از جریان اصلی تمدن» توصیف کرد. فعالیت او در دولت شهر سنت پترزبورگ در کنار اصلاح‌طلبانی مانند آناتولی چوبایس و الکسی کودرین، او را به لیبرال‌های اقتصادی نزدیک کرد. در دوران ریاست‌جمهوری یلتسین، پوتین اصلاحات لیبرالی را دنبال کرد. به‌عنوان مثال، وی نرخ مالیات‌بردرآمد را به ۱۳ درصد کاهش داد و قوانین جدیدی برای مالیات بر سود و زمین وضع کرد. در طول دوره‌های نخست‌وزیری و ریاست‌جمهوری او که این اصلاحات تقویت شد، درآمد واقعی در روسیه ۲۵۰ درصد افزایش یافت، دستمزدها بیش از سه برابر شد و نرخ بیکاری و فقر کاهش یافت.

با این حال، فرصت‌های نابرابر در سطوح بالا اقتصاد تغییر چندانی نکرد. گروه‌های جدیدی از میلیاردران ظهور کردند که با وجود روابط نزدیک با ولادیمیر پوتین، جایگزین دوستان نزدیک به خانواده یلتسین شدند. این تحول نشان‌دهنده پایان سرمایه‌داری رفاقتی و آغاز سرمایه‌داری دولتی بود، جایی که دولت یا اشخاص رده‌بالا ثروت و تولید را در اختیار داشتند یا این دارایی‌ها را به دوستان شخصی رئیس‌جمهور واگذار می‌کردند.

افزایش مالکیت دولتی

نقطه عطفی در بازگشت به سمت افزایش مالکیت دولتی در اقتصاد روسیه در سال ۲۰۰۳ رخ داد، زمانی که میخائیل خودورکوفسکی، یکی از میلیاردرهای برجسته، به اتهام کلاهبرداری مالیاتی دستگیر و متهم شد. این اتفاق باعث احساس ناامنی شدیدی در میان سرمایه‌گذاران نسبت به امنیت دارایی‌های خصوصی شد.

و ترس و نگرانی آنها را تشدید کرد. همچنین، این اتفاق باعث خشم عمیق میلیاردرهای جدید شد که برخاسته از ایده‌آل‌های اتحاد جماهیر شوروی بودند. در دههٔ پس از این حادثه، دولت روسیه به سمت افزایش سریع مالکیت دولتی در بخش‌های حیاتی اقتصاد حرکت کرد. این بخش‌ها شامل رسانه‌ها، انرژی، بانکداری، هوانوردی، ساخت‌وساز، تجهیزات تولید برق، ماشین‌آلات و امور مالی بودند. به‌عنوان مثال، در سال ۲۰۰۶، دولت ۶۰ درصد از کنترل شرکتی را که دو سوم تیتانیوم جهان را تولید می‌کند^۱، به دست گرفت. همچنین، در سال ۲۰۰۷، شرکتی که ۵۱ درصد آن تحت کنترل دولت است^۲، تمام شرکت‌های روسی تولیدکننده هواپیما را در هم ادغام کرد. این اقدامات منجر به تقویت قدرت دولت در صنایع استراتژیک شد و مالکیت دولتی در بسیاری از شرکت‌های بزرگ تقویت گردید.

تا اواسط سال ۲۰۱۵، حدود ۵۵ درصد از اقتصاد روسیه به مالکیت دولتی تعلق داشت و تقریباً ۲۰ میلیون نفر به‌صورت مستقیم توسط دولت استخدام شده بودند که این معادل حدود ۲۸ درصد از نیروی کار کل کشور را تشکیل می‌داد. این تغییرات نشانگر افزایش چشمگیر مالکیت دولتی بودند که در دههٔ گذشته پس از دوره‌های اوج خصوصی‌سازی در اوایل و میانه دهه ۹۰ اتفاق افتاد. این افزایش مالکیت دولتی به دنبال تحریم‌های اتحادیه اروپا و ایالات متحده علیه بخش‌های اقتصادی روسیه که باعث فشار زیادی بر کسب‌وکارهای خصوصی شده بود، بیشتر شد.

با این تغییرات، شرکت‌های دولتی دیگر از محیط رقابتی بازار خارج می‌شوند و بیشترین تصمیمات مدیریتی و مالی آن‌ها تحت تأثیر دولت قرار می‌گیرد. این وضعیت منجر به کاهش اصلاحات نهادی و استقلال شرکت‌های دولتی از دادگاه‌ها و سازمان‌های نظارتی می‌شود و به‌جای آن، وزارت‌خانه‌هایی که بر آنها حاکم هستند، رفتار و فعالیت‌های عملیاتی و مالی آنها را تعیین می‌کنند.

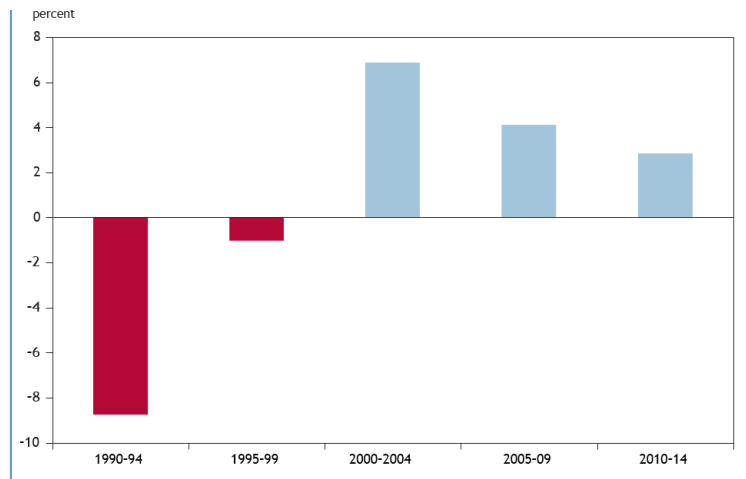
1 VSMPO-AVISMA

2 United Aircraft Corporation

تعمیق نقش انرژی در سیاست خارجی

در دهه گذشته، کشورهای اروپایی بیشتر به منابع انرژی روسیه وابسته شده‌اند. برخی از کشورها، مانند فنلاند، استونی، بلغارستان و اسلواکی، تقریباً ۱۰۰ درصد از نیاز خود را با گاز روسیه تأمین می‌کنند. کشورهای دیگری همچون یونان و جمهوری چک، سه‌چهارم گاز خود را از این کشور دریافت می‌کنند. وابستگی به انرژی روسیه در اروپای غربی نیز به شدت در حال افزایش است. خط لوله جریان شمالی که در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۲ احداث شد، گاز را از روسیه به آلمان منتقل می‌کند و تقریباً ۳۰ درصد از عرضه گاز آلمان را تشکیل می‌دهد. همچنین، گاز نورث استریم به فرانسه و هلند نیز صادر می‌شود.

سیاست خارجی اصلی روسیه، از جمله تقویت روابط با چین و ژاپن از طریق همکاری در بخش انرژی، نشان می‌دهد که این کشور به سمت آسیا جهت می‌گیرد. به‌عنوان مثال، پروژه خط لوله گاز «قدرت سیبری» که در سال ۲۰۱۴ بین روسیه و چین امضا شد، جزو این سیاست‌هاست. این پروژه به منظور تغییر جهت اقتصادی روسیه از غرب به شرق و کاهش وابستگی به اروپا طراحی شده است. اما در عین حال، نقطه ضعف اصلی در سیاست‌های انرژی روسیه که مانع از تحقق اصلاحات ساختاری می‌شود، تأکید بر وابستگی به صادرات گاز و انرژی است. این وابستگی باعث می‌شود که کشورهای اروپایی مجبور به تعاملات نفتی و گازی با روسیه باشند که این موضوع یکی از چالش‌های مهمی است که برای ایجاد اصلاحات ساختاری در روسیه وجود دارد.

شکل ۱: رشد سالانه تولید ناخالص داخلی در فواصل ۵ ساله؛ ۱۹۹۰ - ۲۰۱۴ (منبع: بانک

جهانی)

در دهه گذشته، روسیه به دلیل تحریم‌ها، کاهش ارزش روبل، و افزایش انحصارها، با وضعیت اقتصادی رکودی مواجه شده است. با این حال، در حال حاضر، روسیه به ندرت اصلاح‌طلبی را در سیاست و دولت خود نشان می‌دهد و تفسیری خاص از اصلاح‌طلبی را دنبال می‌کند. پس از سال ۲۰۰۳، با پیدایش جریان پوپولیستی پوتین، اولویت اصلاحات ساختاری و بخشی از سیاست‌های موردنیاز به سادگی کنار گذاشته شد. حامی اصلی احیای اصلاحات ساختاری، الکسی کودرین، وزیر دارایی سابق، نیز به گفته خود می‌داند که در غیاب رقابت سیاسی، اجرای اصلاحات ساختاری در روسیه امکان‌پذیر نیست.

ظهور ثروت در طبقه خاص

زمانی که ولادیمیر پوتین به قدرت رسید، سهم ثروت شدید در بخش خصوصی روسیه به طور پیوسته افزایش یافت. این افزایش به دلیل ملی‌سازی برخی از دارایی‌های استراتژیک اتفاق افتاد که مالکان خصوصی آنها را به ثروتمندانی

برجسته تبدیل کرد، از جمله مالکان گروه ترویکا دیالوگ و شرکت نفت -TNK-BP که به شبه‌میلیاردرهایی تبدیل شدند. همچنین، افزایش قیمت کالاها در دهه گذشته موجب شد که ارزش این دارایی‌ها به ثروت عظیمی افزوده شود. از سوی دیگر، نزدیکی به ولادیمیر پوتین باعث شد که حاکمیت قانون به حدودی که در دموکراسی‌های توسعه‌یافته معمولاً وجود دارد، تضعیف شود و مالکیت خصوصی مورد حمایت قرار نگیرد. این وضعیت می‌تواند برای میلیاردرها مسئله‌ای جدی باشد، زیرا ممکن است در مواقعی که روابط آن‌ها با حاکمیت نامشخص باشد، دچار مشکلات قانونی شود. به‌عنوان مثال، ولادیمیر پوتوشنکوف که مالک شرکت سیستم‌ها بود، در نوامبر ۲۰۱۴ به اتهام کلاهبرداری در اوراق بهادار، دو سوم از دارایی‌های خود را از دست داد.

تحریم‌های اقتصادی اخیر نیز تأثیرات قابل‌توجهی بر ثروتمندان روسیه داشته‌اند. بسیاری از آن‌ها به دلیل تحریم‌ها از کشور خارج شده‌اند و دارایی‌های خود را به خارج از کشور منتقل کرده‌اند. این وضعیت ممکن است منجر به این شود که ثروتمندان روسیه از خاورمیانه تا خاور دور، در بازارهای اقتصادی آسیایی که به دنبال سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی در اقتصاد روسیه هستند، زندگی کنند.

بازتاب اهداف اقتصادی در سیاست خارجی روسیه

سیاست خارجی قاطعانه پوتین در قبال اوکراین منجر به اجرای تحریم‌های اقتصادی سنگین توسط غرب بر روی بخش‌های مالی و انرژی روسیه، و همچنین بر روی شرکت‌هایی که به نظر می‌رسد به نظامی یا نزدیک به رئیس‌جمهور هستند، شده است. این تحریم‌ها که در دو مرحله در سال ۲۰۱۴ اجرا شدند، تأثیرات منفی غیرمستقیم قابل‌توجهی نیز داشتند. به‌عنوان مثال، این تحریم‌ها عملاً به اقتصاد روسیه سرمایه جذب نکردند و بلکه بر بخش‌های خصوصی از طریق محدودیت‌های مالی شدید تأثیر گذاشتند. بسیاری از شرکت‌های خصوصی که رابطه‌ای با سیاستمداران نداشتند، از دسترسی به منابع مالی دولتی محروم شدند.

تحریم‌های متقابل توسط روسیه، به‌خصوص ممنوعیت واردات برخی محصولات کشاورزی از اتحادیه اروپا و ایالات متحده، تأثیرات نامتناسبی را بر اقتصادهای کوچک از جمله بالتیک و اروپای شرقی داشته است. این تحریم‌ها به‌ویژه بر موارد مصرفی؛ مانند گردشگری و خودروهای لوکس تأثیر گذاشته و باعث کاهش توریست‌های روسیه به کشورهای اروپایی شده است. به‌عنوان مثال، در نیمه اول سال ۲۰۱۵، تعداد گردشگران روس که به خارج از کشور سفر می‌کردند نسبت به سال ۲۰۱۴ حدود ۳۷ درصد کاهش یافته است.

تحریم‌های اقتصادی همچنین سبب کاهش ارزش روبل و افزایش نرخ بهره برای وام‌های تجاری شده است که این مسئله بحران اعتباری را تشدید کرده است. این تحریم‌ها و مسائل مرتبط به آنها به‌طور کلی به یک رکود اقتصادی طولانی‌مدت در روسیه منجر شده است، زیرا بازده سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و سایر بخش‌های اقتصادی کاهش یافته است.

در واکنش به این تحریم‌ها، پوتین سعی در ایجاد اتحادیه اقتصادی اوراسیا داشته است که شامل کشورهایی مانند ارمنستان، بلاروس، قزاقستان، قرقیزستان و روسیه می‌شود. این اتحادیه هدف دوگانه دارد: به یک سو تأکید بر گسترش امپراتوری پوتین در منطقه سابق اتحاد جماهیر شوروی و از سوی دیگر به‌عنوان یک پل برای توسعه همکاری‌های اقتصادی با کشورهای آسیایی عمل کند؛ به‌ویژه با استفاده از منابع مالی از چین.

جنگ روسیه با اوکراین

در ارتباط با جنگ روسیه با اوکراین، برخی معتقدند که اقتصاد روسیه که با تحریم‌های فزاینده بین‌المللی و مشکلات ساختاری مواجه است، به شکلی غیربهبوده کار می‌کند. آنها استدلال می‌کنند که این وضعیت منجر به کاهش سرمایه‌گذاری، ناکارآمدی و خطر گسترش بیش از حد شده و اقتصاد روسیه را در معرض تهدیدات

طولانی مدت قرار داده است. این دیدگاه بر این باور است که مشکلات ساختاری و تحریم‌ها، عملکرد اقتصادی روسیه را به شدت تضعیف کرده‌اند.

در مقابل، برخی دیگر از تحلیلگران از انعطاف‌پذیری و ظرفیت دیپلماتیک روسیه برای یافتن همکاران اقتصادی جدید تمجید می‌کنند. آنها معتقدند که روسیه توانسته است با ایجاد اتحادیه‌ها و روابط اقتصادی با کشورهای دیگر، از اثرات تحریم‌های بین‌المللی تا حد زیادی مصون بماند. این گروه بر این باورند که این تلاش‌ها نشانه‌ای از مقاومت و تاب‌آوری اقتصادی روسیه است و توانایی این کشور در مقابله با فشارهای خارجی را نشان می‌دهد.

این دو دیدگاه متناقض نشان‌دهنده پیچیدگی وضعیت اقتصادی روسیه در زمان جنگ است. از یک سو، تحریم‌ها و مشکلات داخلی اقتصادی چالش‌های جدی ایجاد کرده‌اند و از سوی دیگر، تلاش‌های روسیه برای تقویت روابط اقتصادی با دیگر کشورها و مقاومت در برابر تحریم‌ها نیز موفقیت‌هایی را به همراه داشته است. حقیقت جایی در این بین نهفته است. چالش برای تحلیلگران و سیاست‌گذاران این است که درک کنند روسیه چگونه به عملکرد اقتصادی خود ادامه داده است. وضعیت اقتصادی در این کشور سیال است و رژیم همچنان با خطرات بلندمدت مواجه است؛ حتی با وجود بازگشت روسیه به رشد اقتصادی. کرملین در این ایم سعی در کنترل انتظارات اقتصادی و هدایت اخبار دارد.

به عبارت دیگر، در حالی که مشکلات اقتصادی عینی و نگرانی‌های ساختاری وجود دارند، کرملین با استفاده هدایت اطلاعات، تصویر متفاوتی از وضعیت اقتصادی ارائه می‌دهد تا قدرت و کنترل خود را حفظ کند. این واقعیت چالش اصلی برای تحلیلگران و سیاست‌گذاران است که باید درک کنند در پس این پرده‌های اطلاعاتی، اقتصاد روسیه چگونه عمل می‌کند و چه خطراتی در بلندمدت متوجه آن است.

روسیه توانسته است تا حدی خود را از تحریم‌های اتحادیه اروپا (EU) و گروه هفت (G7) مصون نگه دارد و این مصونیت به یک جنبه اساسی از اقتصاد دوران جنگ تبدیل شده است. در حالی که روسیه سریع‌تر از آنچه پیش‌بینی می‌شد به رشد اقتصادی بازگشته است، نگاهی به پشت پرده نشان می‌دهد که این رشد به هزینه‌های بلندمدت انجام شده است. آسیب‌پذیری‌های جدی در اقتصاد روسیه وجود دارد که احتمالاً بهره‌وری، رفاه عمومی و منابع بودجه را در طول زمان تضعیف می‌کنند. به بیان دیگر، اگرچه روسیه توانسته است به طور موقت تحریم‌ها را دور بزند و رشد اقتصادی را حفظ کند، اما این موفقیت ظاهری با هزینه‌های بلندمدتی همراه است که به تدریج بهره‌وری و رفاه عمومی را کاهش می‌دهد و منابع بودجه‌ای را تحلیل می‌برد.

رفاه اقتصادی روسیه به قیمت‌های بالای جهانی انرژی و کالاها و ظرفیت آن برای انتقال گاز و نفت، مواد معدنی و غلات تولید داخلی به بازارهای بین‌المللی بستگی دارد. اتکای بیش از حد به صادرات مجموعه‌ای از کالاها، فرمولی برای توسعه اقتصادی گسترده یا حتی امنیت اقتصادی، به‌ویژه در کشورهای بزرگ نیست. بدون تنوع اقتصادی، اتکا به صادرات کالا، کشور را در برابر نوسانات قیمت بین‌المللی آسیب‌پذیر می‌کند و باعث ایجاد عدم اطمینان در بودجه درآمدی می‌شود.

این وضعیت، دولت روسیه را ملزم کرده است تا از طریق سیاست‌های مالی و پولی محتاطانه و انباشت ارز در صندوق‌های ثروت ملی، اقتصاد را از نوسانات قیمت‌ها مصون نگه دارد. این صندوق‌ها می‌توانند در زمان کاهش قیمت‌های بین‌المللی به کمک بیایند. با این حال، پیگیری چنین سیاست‌هایی در زمان جنگ چالش‌برانگیزتر می‌شود، به‌ویژه که اکنون دولت مجبور است این بودجه‌های ذخیره را به سرعت کاهش دهد.

به عبارت دیگر، روسیه برای حفظ ثبات اقتصادی خود در برابر نوسانات قیمت‌های بین‌المللی و در شرایط جنگی، نیازمند سیاست‌های مالی و پولی بسیار محتاطانه و ذخایر ارزی قابل توجهی است. اما در شرایط فعلی، اتکای زیاد به صادرات کالاهای و نیاز به استفاده سریع از ذخایر ارزی، باعث شده است که مدیریت اقتصادی این کشور پیچیده‌تر و چالش‌برانگیزتر شود.

مقامات اقتصادی روسیه در مدیریت چالش‌های کلان اقتصادی ناشی از جنگ و همچنین در مدیریت ذخایر انرژی کشور، عملکرد قابل قبولی داشته‌اند؛ اما فشارهای زیادی روی سیستم اقتصادی وجود دارد. دولت روسیه با جمع‌آوری ذخایر قابل توجهی از طریق صادرات کالا، بخشی از این وجوه را در صندوق رفاه ملی (NWF) نگهداری کرده است. پس از حمله اولیه روسیه به اوکراین، این صندوق شروع به خرید سهام شرکت‌های روسی برای تقویت ارزش آن‌ها کرد.

صندوق رفاه ملی، همچنین به عنوان آخرین راه‌حل وام‌دهنده به بانک‌های روسیه عمل کرده و تأمین مالی برای سیستم باننشستگی و تأمین کسری‌های دولتی را انجام داده است. در ابتدا، دولت مقرر کرد که صندوق رفاه ملی تا زمانی که قیمت‌های بین‌المللی نفت بالاتر از یک نقطه قیمتی خاص بود، دارایی‌ها را جمع‌آوری کند و زمانی که قیمت‌ها به زیر آن نقطه سقوط کرد، از ذخایر استفاده کند. این صندوق به کشور کمک کرد تا شوک‌های ناشی از تهاجم به اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ را تحمل کند. این کار با بازگرداندن نقدینگی به بازار از طریق سرمایه‌گذاری در سهام شرکت‌های روسی برای تقویت قیمت آن‌ها انجام شد.

در ژانویه ۲۰۲۳، دولت روسیه قوانین مربوط به صندوق رفاه ملی را تغییر داد تا سرمایه‌گذاری‌های به اصطلاح «ضد بحران» را بدون توجه به سطح نقدینگی در خود صندوق تسهیل کند. در آن زمان، ذخایر صندوق به ۸۷.۲ میلیارد دلار یا ۴.۶ درصد تولید ناخالص داخلی رسید. این در حالی بود که درست قبل از جنگ، این صندوق بیش از ۱۸۲ میلیارد دلار ذخیره داشت. در سال ۲۰۲۴، روسیه دوباره

قوانین تامین مالی را تغییر داد. اکنون مقدار قابل توجهی از درآمدهای نفتی مستقیماً به بودجه روسیه منتقل می‌شود. این اقدامات، همراه با سایر تدابیر، باعث کاهش قابل توجه دارایی‌های نقدی صندوق شده است.

روسیه با مجموعه‌ای از مشکلات ساختاری مواجه است که جنگ تنها آنها را تشدید کرده است. این کشور بیش از حد به بخش انرژی خود متکی است، بخشی که زیربنای درآمد خانوار و دولت است. این اتکا، روسیه را در برابر کاهش قیمت جهانی انرژی و ظهور رقبای انرژی‌های جدید، به‌ویژه در آمریکای شمالی، آسیب‌پذیر می‌کند.

اما مشکلات روسیه تنها به بخش انرژی محدود نمی‌شود. سیستم سیاسی این کشور، رقابت اقتصادی را محدود می‌کند. طبقه سیاسی روسیه مستعد تصرف دارایی‌های شرکت‌های باارزش است، بنابراین سرمایه‌ها تمایل دارند به خارج از کشور منتقل شوند، جایی که افراد ذی‌نفع کمتر قادر به دستیابی به آنها هستند. این وضعیت مدلی برای پویایی یا نوآوری اقتصادی نیست.

علاوه بر این، روسیه جامعه‌ای است که به سرعت در حال پیرشدن است و طول عمر بسیار کوتاهی دارد. این وضعیت باعث ایجاد تنگناهای نیروی کار و کاهش بهره‌وری شده است و نویدبخش هزینه‌های کلان بلندمدت بر بودجه دولت است. از سوی دیگر، به دلیل جنگ و رژیم تحریم‌هایی که اتحادیه اروپا، آمریکا و دیگران بر آن اعمال کرده‌اند، و نیز تحریم‌های متقابل خود، روسیه دچار افت شدید تجارت با اروپا شده است. جنگ همچنین سرمایه‌هایی را جذب می‌کند که در غیر این صورت ممکن بود برای افزایش بهره‌وری روسیه استفاده شوند. این مشکلات ساختاری و چالش‌های حکومتی، در کنار بحران‌های ناشی از جنگ و تحریم‌ها، فشارهای زیادی را بر اقتصاد روسیه وارد کرده و توانایی این کشور را برای دستیابی به رشد اقتصادی پایدار و افزایش رفاه عمومی محدود کرده است.

از زمان آغاز جنگ علیه اوکراین در سال ۲۰۱۴، ولادیمیر پوتین به دنبال کاهش وابستگی روسیه به فناوری و امکانات مالی غرب بوده است. هدف او این بود که دولت‌های غربی را از اهرم فشار بر روسیه محروم کند. به این منظور، پوتین روابط تجاری و مالی روسیه را با کشورهای غیر غربی که تمایلی به مشارکت در تحریم‌های بین‌المللی ندارند، تعمیق بخشیده است.

یکی از راهبردهای کلیدی پوتین تقویت بخش دفاعی از طریق سفارش‌های جدید گسترده و توسعه بخش خدمات داخلی بزرگ‌تر بوده است. همچنین، او به ترویج شرکت‌های فناوری داخلی و جذب سرمایه‌گذاران خارجی غیر غربی پرداخته است. تلاش‌های گسترده‌ای نیز برای جایگزینی واردات انجام شده است تا وابستگی کشور به درآمدهای هیدروکربنی کاهش یابد. در این فرایند، نقش دولت در اقتصاد ملی از طریق ملی‌سازی مجدد، سلب مالکیت و برنامه‌های یارانه‌ای افزایش یافته است.

این اقدامات پیامدهای بلندمدتی دارند، اما برای روسیه امکان‌پذیر نبوده است که به طور کامل از فناوری و نهادهای تولید غربی جدا شود. این کشور از کشورهای ثالث و عملیات قاچاق برای حفظ دسترسی به فناوری‌های مورد نیاز صنعت و ارتش استفاده کرده است. با حمایت چین، روسیه همچنین به دنبال ایجاد یک سیستم پرداخت بین‌المللی مستقل برای دورزدن محدودیت‌های تحمیلی غرب، مانند حذف بسیاری از بانک‌های روسی از سیستم پیام‌رسانی بانک سوئیفت، بوده است. این تلاش‌ها نشان از راهبردی دارد که به دنبال کاهش وابستگی به غرب و ایجاد استقلال اقتصادی و فناوری بیشتر است؛ اما همچنان چالش‌های قابل توجهی در این مسیر وجود دارد.

به طور معمول، کشورهایی که در مسیر توسعه اقتصادی قرار دارند، نیازمند ایجاد قوانینی هستند که مسئولیت‌پذیری، احترام به قراردادها و شفافیت را تضمین کنند. با این حال، روسیه در جهت مخالف حرکت می‌کند. طبقه کارآفرین روسیه

به چنین چارچوب‌های نهادی علاقه‌ای ندارد و ترجیح می‌دهد در سایه و دور از چشم رقابت آزاد فعالیت کند. آنها مخالف رقابت باز و بازارهای آزاد هستند و منافعی در جلوگیری از اصلاحات نهادی دارند.

در روسیه، سرمایه‌های بزرگ، شبکه‌های مافیایی و عوامل اطلاعاتی پنهان با یکدیگر همکاری می‌کنند تا از ورود تازه‌واردان به بازار، از جمله سرمایه‌گذاران خارجی، جلوگیری کنند. این همکاری‌ها گاهی اوقات به توقیف دارایی‌ها با بهانه‌های قانونی ضعیف منجر می‌شود. افراد مرتبط سیاسی از دسترسی ممتاز به وام‌ها بهره‌مند هستند و از دسترسی رقبا به این امکانات جلوگیری می‌کنند.

این وضعیت باعث شده است که چارچوب نهادی روسیه نتواند محیطی شفاف و قابل‌پیش‌بینی برای سرمایه‌گذاران و کارآفرینان فراهم کند. به همین دلیل، توسعه اقتصادی این کشور با چالش‌های جدی مواجه است و نمی‌تواند از ظرفیت‌های کامل خود بهره‌برداری کند.

درآمدهای بازار انرژی روسیه: ابعاد کلان اقتصادی

قیمت‌های بالای نفت و گاز بین‌المللی به‌وضوح تأثیر اقتصادی تحریم‌ها بر روسیه را کاهش داده است. گلوگاه‌های تولید و رونق اقتصاد جهانی پس از کووید-۱۹، زمانی که روسیه در فوریه ۲۰۲۲ حمله خود به اوکراین را آغاز کرد، باعث افزایش چشمگیر قیمت‌های جهانی انرژی شد. جنگ این روند را تشدید کرد و جامعه بین‌المللی با وضعیت متناقضی روبرو شد که در آن روسیه از جنگ خود سود مالی می‌برد. شرکت‌های انرژی روسیه از افزایش درآمدهای صادرات گاز و نفت سودهای کلانی به دست آوردند و همزمان با کاهش واردات از غرب، ذخایر ارز خارجی نیز افزایش یافت. در نیمه اول سال ۲۰۲۲، روسیه مازاد حساب جاری فوق‌العاده‌ای را ثبت کرد. تحریم‌های مالی و تجاری خرید کالاهای غربی را دشوار و گران کرده بود، اما درآمدهای حاصل از صادرات انرژی این تأثیرات منفی را تا حدی خنثی کرد. در واقع، افزایش درآمدهای حاصل از صادرات انرژی به روسیه

امکان داد تا با تحریم‌ها مقابله کند و ذخایر ارزی خود را تقویت نماید، هرچند که این وضعیت نمی‌تواند در بلندمدت تضمین‌کننده پایداری اقتصادی این کشور باشد. تحریم‌ها و محدودیت‌های وارداتی از سوی اتحادیه اروپا بر روسیه، به‌ویژه در بخش انرژی، تأثیرات قابل توجهی بر اقتصاد این کشور داشته است. در دو سال گذشته، صادرات انرژی روسیه به اروپا به شدت کاهش یافته است، به طوری که قیمت‌های بالای انرژی در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ باعث کسری تجاری قابل توجه بین اتحادیه اروپا و روسیه شد. این کسری تجاری در سه ماهه دوم سال ۲۰۲۲ به مبلغ ۴۴.۹ میلیارد یورو رسید، اما با محدودیت‌های وارداتی و کاهش قیمت انرژی، در سه ماهه چهارم به ۲.۱ میلیارد یورو کاهش یافته است.

مازاد حساب‌جاری اخیر روسیه به دلیل ادامه جریان درآمدهای حاصل از صادرات نفت و سایر کالاها نشان می‌دهد که حداقل برای مدت کوتاهی، روسیه توانسته است تا این تحریم‌ها را در مقابله با مخارج مصرف‌کننده خود مدیریت کند. این اقدامات به طور موقت امکان داده است تا خزانه‌داری روسیه با ارز خارجی نگه داشته شود و سیاست‌های مالی انبساطی را برای حفظ درآمد و کاهش تأثیر تحریم‌ها تسهیل کند، اگرچه از نظر اقتصادی این تغییرات بهینه نبوده است و وابستگی به واردات را از بین نبرده شده است.

در سال ۲۰۲۳، وضعیت اقتصاد کلان روسیه به شدت تحت تأثیر قرار گرفت، به خصوص پس از اعمال تحریم‌های جدید از سوی اتحادیه اروپا و سقف قیمتی تعیین شده توسط «گروه ۷» در دسامبر ۲۰۲۲. این اقدامات منجر به کاهش قابل توجه در درآمدهای صادرات نفت و گاز روسیه شد که به طور مستقیم به مخارج فدرال، به ویژه هزینه‌های نظامی، فشار زیادی وارد کرد.

در سه‌ماهه اول سال ۲۰۲۳، درآمد نفت و گاز روسیه به ۳۸.۸ میلیارد دلار رسید که نشان از کاهش شدید درآمد نسبت به ۵۴.۵ میلیارد دلار در سه ماه آخر سال ۲۰۲۲ بود. محققان دانشکده اقتصاد کیف ۷۵ درصد از این کاهش را به

تحریم‌های غرب نسبت دادند که منجر به مخارج بیشتر و کاهش درآمدهای صادرات شد.

روبل نیز از ۷۸.۱۰۵۹ در ۳۱ ژانویه ۲۰۲۲ به ۱۳۵ در ۱۰ مارس ۲۰۲۲ سقوط کرد^۱ که ضعیف‌ترین نقطه آن در هشت سال گذشته بود. این ارز به دلیل مداخله بانک مرکزی روسیه و نیز افزایش قیمت جهانی انرژی، در ۲۸ ژوئن ۲۰۲۲ به ۵۳.۲۴۳۱ روبل بر دلار رسید. از آن زمان، ارز در برابر دلار دوباره کاهش یافت و در ۶ مارس ۲۰۲۴ به قیمت ۹۰.۸۵۰۴ روبل بر دلار فروخته شد.

با وجود بدهی عمومی نسبتاً پایین و مدیریت مالی مناسب، تحریم‌ها باعث شدند که روسیه نتوانسته بازارهای بین‌المللی را برای تأمین مالی کسری‌های معوق خود بهره‌مند سازد. به علت این وضعیت، خود ایالت باید برای تأمین مالی از بانک‌های دولتی و صندوق ثروتمندی مانند صندوق رفاه ملی استفاده کند که این اقدامات نشان‌دهنده تضعیف قابل توجه اقتصاد روسیه در مواجهه با تحریم‌های بین‌المللی بوده است.

در پایان سال ۲۰۲۳، وضعیت اقتصادی درونی روسیه به دلیل تنگناهای عرضه کالاها ناشی از جنگ و افزایش هزینه‌های دولت، بهبودی نداشت. با وجود افزایش هزینه‌های نظامی، تقاضای داخلی افزایش یافت، در حالی که درآمدهای صادرات انرژی به دلیل کاهش قیمت انرژی و تحریم‌ها کاهش یافتند. این وضعیت منجر به افزایش قیمت‌ها در بازار داخلی شد، که باعث افزایش تورم شدید در روسیه گردید. در دسامبر ۲۰۲۳، نرخ تورم در روسیه به ۱۶ درصد رسید که نشان از یک تورم بسیار بالا بود. برای مقابله با این تورم و حفظ ارزش روبل، بانک مرکزی اقدام به افزایش نرخ بهره‌ها کرد. این اقدامات منجر به کنترل سرمایه و محدود کردن خروج سرمایه شدند، به طوری که در اکتبر ۲۰۲۳، مجوزهای خروج

---

۱. نسبت روبل به دلار

شرکت‌های غربی از روسیه به طور موقت تعلیق شدند. این تدابیر نشان از اقدامات شدید دولت برای مدیریت بحران اقتصادی بودند.

در سال ۲۰۲۳، روسیه با وجود تحریم‌ها و محدودیت‌های بین‌المللی، توانست به طور قابل توجهی درآمدهای انرژی خود را حفظ کند. افزایش قیمت جهانی نفت در نیمه دوم سال ۲۰۲۳ به همراه تلاش‌های موفق برای یافتن بازارهای جدید برای صادرات نفت، باعث شد که درآمدهای انرژی روسیه تقریباً به سطحی نزدیک به سال ۲۰۲۱ برسد. روبل ضعیف‌تر نیز در این فرآیند نقش مهمی ایفا کرد، زیرا باعث جبران بخشی از کاهش حجم فروش نفت شد و درآمدهای نفت و گاز را تقویت کرد.

در سال ۲۰۲۳، درآمد انرژی در روسیه به حدود ۸.۸ تریلیون روبل رسید که در مقایسه با سال ۲۰۲۲ (۱۱.۵ تریلیون روبل)، تنزلی نسبتاً کم پیدا کرده بود، اما همچنان بالاتر از میانگین ده سال گذشته بود. این کاهش در درآمد انرژی نسبت به سال ۲۰۲۲، علیرغم تحریم‌ها، نشان دهنده توانایی روسیه در حفظ سطح قابل قبولی از درآمدهای نفت و گاز بود. ضعیف شدن روبل در سال ۲۰۲۳ (که ۳۰ درصد از ارزش خود را از دست داد)، باعث افزایش درآمدهای ناشی از مالیات واردات شد. واردات روسیه نیز در سال ۲۰۲۳ به طور قابل توجهی افزایش یافت و درآمدهای تعرفه‌ای مربوط به واردات حدود ۱٪ از تولید ناخالص داخلی را تشکیل داد. با این حال، این تغییرات نشان دهنده چالش‌های اقتصادی جدی برای روسیه بوده است، زیرا وابستگی زیاد به صادرات انرژی و نوسانات در بازار جهانی، روسیه را در معرض ریسک‌های اقتصادی بزرگ قرار داده است.

رشد اقتصادی و افزایش هزینه‌های جاری

در سال ۲۰۲۳، اقتصاد روسیه با توجه به شرایط پیچیده داخلی و بین‌المللی، توانست رشدی نسبی را تجربه کند. پس از یک انقباض کوتاه در سال ۲۰۲۲، رشد اقتصادی در سال ۲۰۲۳ به ۱.۱ درصد رسید و بر اساس پیش‌بینی‌های

صندوق بین‌المللی پول، در سال ۲۰۲۴ این رشد به ۲.۶ درصد افزایش خواهد یافت. از سوی دیگر، هزینه‌های دفاعی که شامل هزینه تسلیحات و مهمات به همراه پرداخت‌های اجتماعی مرتبط با جنگ در اوکراین و هزینه در سرزمین‌های اشغالی را نیز شامل می‌شود، بیشترین سهم از بودجه روسیه را در سال ۲۰۲۳ به خود اختصاص داده بود.

تورم در پایان سال ۲۰۲۳ در روسیه بالاتر از هدف بانک مرکزی که ۴ درصد بود، به ۱۶ درصد رسید. بانک مرکزی روسیه نیز نرخ بهره واقعی خود را به این اندازه بالا برد تا با چالش‌های تورم مقابله کند و همچنین ارزش روبل را حفظ کند. روبل نیز در سال ۲۰۲۳ ضعیف‌تر شده بود که باعث افزایش درآمدهای ناشی از مالیات‌های جدید بر صادرات نفت و دیگر منابع مالی شد. این اقدامات مالی توانستند در شرایط سخت اقتصادی، نظم مالی کشور را حفظ کنند و از ایجاد نوسانات بزرگ جلوگیری کنند.

در حال حاضر، سیاست‌های دولتی در روسیه به سبک کینزی که بر اساس افزایش هزینه‌ها و استفاده از ذخایر و درآمدهای نفتی کشور استوار است، به دنبال تحریک رشد اقتصادی هستند. این سیاست‌ها با وجود افزایش رشد، ناهمواری‌های ساختاری جدی را پوشش می‌دهند که نباید نادیده گرفته شوند.

یکی از این ناهمواری‌ها، افزایش هزینه‌های دفاعی است که به نسبت بالایی از تولید ناخالص داخلی روسیه (حدود یک‌سوم یا ۷ درصد) اختصاص می‌یابد. این امر می‌تواند باعث ایجاد عدم تعادل در اقتصاد شود و سولاتی را درباره پایداری سیاست‌های فعلی به وجود آورد. علاوه بر این، وضعیت اقتصاد واقعی روسیه نشان می‌دهد که این کشور به طور کلی از تولید ناخالص داخلی خود کاسته و سهم خود را در بازارهای جهانی کاهش داده است.

فرار کارگران با تحصیلات عالی یک چالش دیگر را تشکیل می‌دهد. درحالی‌که برخی از تحلیلگران اعلام می‌کنند که روسیه با اشتغال کامل کار می‌کند،

نگاه دقیق‌تر نشان می‌دهد که دلیل آن این است که بسیاری از کارگران به ارتش فراخوانده شده‌اند. تقریباً ۶۶۰۰۰ تا ۸۸۰۰۰۰ سرباز روسی تا ژانویه ۲۰۲۴ کشته شده‌اند. احتمالاً سه تا چهار سرباز روسی به ازای هر سربازی که در نبرد کشته می‌شوند زخمی می‌شوند، و این نشان می‌دهد که بین ۲۹۰۰۰۰ تا ۴۶۰۰۰۰ سرباز روسی تا پایان سال ۲۰۲۳ از خدمت خارج شده‌اند. در همین حال، تقریباً یک میلیون نفر، که بسیاری از آنها جوان و تحصیل کرده هستند، برای فرار از خدمت اجباری و سرکوب سیاسی از کشور گریخته‌اند. این یک ضربه واقعی به بازار کار روسیه است. از سوی دیگر، بسیاری از افراد که به عنوان شاغل فهرست شده‌اند، از نظر عملکردی کم کار هستند و در حال دریافت چک‌های یارانه‌ای هستند. دستمزد اسمی در روسیه تقریباً ۱۵ درصد افزایش یافته است، اما این به افزایش بهره‌وری مرتبط نیست و نشانه‌ای از پویایی اقتصادی نیست.

درحالی‌که اصول اقتصادی در نگاه اول درست به نظر می‌رسند، این عدم توازن مشکلاتی را در آینده ایجاد خواهد کرد. نرخ‌های بهره بالا برای مهار تورم و حفظ ارزش روبل نیز علیه سرمایه‌گذاری عمل می‌کند. تا زمانی که جنگ ادامه داشته باشد، فشارهای تورمی ایجاد خواهد شد، سرمایه به سمت بخش دفاعی به ضرر بخش تجاری سرازیر خواهد شد و ثبات اقتصادی دست‌نیافتنی خواهد بود. روسیه باید تورم را کنترل کند تا رنج اقتصادی را به حداقل برساند و ثبات را به سیاست‌های خود بازگرداند.

تحریم‌ها دسترسی روسیه به بسیاری از قطعات یدکی و فناوری‌های موردنیاز را محدود کرده‌اند. این وضعیت باعث شده که قاچاقچیان و تأمین‌کنندگان از کشورهای غیرتحریم‌گر مانند چین، تلاش کنند این کمبودها را جبران کنند. با این حال، این فرایند منجر به افزایش هزینه‌ها و کاهش قابلیت اطمینان در زنجیره تأمین شده است. قطعات قاچاق شده اغلب باکیفیت پایین‌تر و قیمت بالاتر عرضه می‌شوند.

یکی از بخش‌هایی که به شدت تحت تأثیر کمبود قطعات قرار گرفته، صنعت خودروسازی است. بسیاری از کارخانه‌های خودرو به دلیل ناتوانی در تأمین قطعات یدکی تعطیل شده‌اند یا با ظرفیت پایین‌تری فعالیت می‌کنند. بخش هواپیمایی نیز از کمبود قطعات یدکی به شدت آسیب‌دیده است. این مسئله نه تنها بهره‌وری و ایمنی هواپیماها را کاهش داده، بلکه هزینه‌های نگهداری و تعمیرات را نیز افزایش داده است.

چین یکی از تأمین‌کنندگان اصلی روسیه در زمان تحریم‌ها شده است. به گفته منابع آمریکایی، ۹۰ درصد میکروالکترونیک و ۷۰ درصد ماشین‌آلات روسیه از چین وارد می‌شود. با این حال، قطعات و تجهیزات چینی اغلب به راحتی در سیستم‌ها و کارخانه‌های روسیه ادغام نمی‌شوند و ممکن است دارای کیفیت پایین‌تری باشند. این افزایش هزینه‌ها می‌تواند به افزایش قیمت محصولات نهایی و افزایش تورم در اقتصاد روسیه منجر شود. همچنین، کاهش کیفیت و افزایش هزینه‌های تولید می‌تواند توان رقابتی محصولات روسی در بازارهای داخلی و خارجی را کاهش می‌دهد.

دولت روسیه قصد دارد هزینه‌های دفاعی خود را در سال آینده افزایش دهد تا در جنگ علیه اوکراین موفق شود. این افزایش هزینه‌ها به حفظ رشد اقتصادی و اشتغال کمک می‌کند، اما روسیه همچنان به فروش انرژی برای تأمین مالی دولت و ارتش وابسته است. رژیم پوتین به دلیل ناآرامی‌های اجتماعی، تلاش کرده است که نرخ مالیات‌ها را تغییر ندهد. بزرگ‌ترین نگرانی کرملین کاهش ناگهانی قیمت نفت است که می‌تواند بودجه و ارزش روبل را تحت فشار قرار دهد و منجر به ناآرامی‌های اجتماعی شود. برای جلوگیری از این وضعیت، روسیه با شرکای اوپک همکاری می‌کند تا قیمت جهانی نفت را بالا نگه دارد. در بلندمدت، نرخ‌های بهره بالا که برای مهار تورم و حفظ ارزش روبل تعیین شده‌اند، می‌توانند

به سرمایه‌گذاری کارآفرینانه آسیب‌بزنند. از سوی دیگر، تحریم‌ها و کمبود قطعات یدکی نیز به‌اندازه کافی به تولید روسیه آسیب وارد خواهند کرد. در حال حاضر، به نظر می‌رسد روسیه توانسته است از بدترین نتایج اقتصادی اجتناب کند. انعطاف‌پذیری کوتاه‌مدت اقتصاد علی‌رغم تحریم‌ها در سودهای بی‌سابقه بانک‌های روسیه در سال ۲۰۲۳ نمایان است. بانک‌های روسیه در این سال سودی معادل ۳.۳ تریلیون روبل (۳۷ میلیارد دلار) کسب کردند که شانزده برابر بیشتر از سال ۲۰۲۲ بود. این عملکرد قوی عمدتاً به دلیل افزایش نرخ‌های بهره و همچنین انبوه وام‌های جدید برای تأمین مالی فروش دارایی‌های شرکت‌های غربی است که از کشور خارج می‌شوند. دولت روسیه، در غیاب هر گونه رویداد فاجعه‌بار مانند کاهش ناگهانی قیمت نفت، بودجه کافی برای تأمین مالی هزینه‌های جاری و تعهدات مربوط به کسری بودجه در اختیار دارد. این دولت می‌تواند برداشت از صندوق رفاه ملی را تا زمانی که منابع آن به پایان برسد، افزایش دهد، بدهی صادر کند یا مالیات‌های سنگین را بر شرکت‌های بزرگ دولتی تحمیل کند.

روسیه و بازارهای جهانی غلات

روسیه نقش مهمی در بازارهای جهانی غلات ایفا می‌کند و از این موقعیت خود در بحران کنونی استفاده کرده است. در دهه گذشته، تولید روسیه در تمام غلات و دانه‌های روغنی به طور قابل توجهی افزایش یافته است. در سال ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳، به دلیل گسترش کشت، بهبود عملکرد و شرایط آب و هوایی مطلوب، تولید به سطوح بی‌سابقه‌ای رسید. از سوی دیگر، جنگ روسیه علیه اوکراین و حملات مستقیم به زیرساخت‌های کشاورزی و کشتیرانی این کشور، تولید اوکراین را کاهش داد. این کاهش تولید اوکراین، فرصت‌های جدیدی را برای صادرات کالاهای غذایی روسیه فراهم کرد و موقعیت روسیه را در بازارهای جهانی تقویت نمود. در ژوئیه ۲۰۲۳، روسیه از طرح غلات دریای سیاه که با میانجیگری سازمان ملل و ترکیه اجرا می‌شد، خارج شد. این طرح به غلات اوکراینی اجازه می‌داد از

دریای سیاه عبور کرده و از تنگه بسفر بگذرد و صادرات مواد غذایی و کود را از سه بندر دریای سیاه اوکراین تسهیل می‌کرد. پس از خروج روسیه، اوکراین مجبور شد غلات خود را از طریق مسیرهای جایگزین صادر کند؛ از جمله کریدور جدید غلات "بشردوستانه". اوکراین همچنین توانست تهدیدی برای کشتی‌های نظامی روسیه ایجاد کند تا کشتی‌های خود را در حال انتقال غلات به بازار محافظت کند. این تغییرات منجر به افزایش صادرات مواد غذایی اوکراین به اروپا از طریق مسیرهای موسوم به «خط همبستگی» شد، که این امر واکنش منفی برخی از کشاورزان کشورهای اتحادیه اروپا را به همراه داشت، در حالی که صادرات به مناطقی مانند جنوب صحرای آفریقا و آسیا کاهش یافت. این شرایط فرصت‌هایی جدید برای روسیه در بازارهای خاورمیانه، آفریقا و آسیا فراهم کرده است. پوتین متعهد شده است که جایگزین صادرات غلات اوکراین در بازارهای جهانی شود و صدها هزار تن غلات رایگان به کشورهای در حال توسعه پیشنهاد داده تا وابستگی آن‌ها به غلات روسیه را افزایش دهد. با وجود کاهش ۱۰ درصدی حجم فروش کودهای روسیه در سال ۲۰۲۲، درآمدها به دلیل افزایش قیمت‌ها رشد کرده و به ۱۶.۷ میلیارد دلار رسید که ۷۰ درصد بیشتر از سال ۲۰۲۱ بود. برخی کشورهای اتحادیه اروپا همچنان به خرید غلات ارزان روسیه ادامه داده‌اند، اما اتحادیه اروپا متعهد به اعمال تعرفه‌های وارداتی بر برخی محصولات کشاورزی از روسیه و بلاروس شده است.

تأثیر تحریم‌ها بر اقتصاد روسیه و واکنش کرملین

پس از حمله پوتین به اوکراین در فوریه ۲۰۲۲، ایالات متحده، کانادا، اتحادیه اروپا، ژاپن، استرالیا، جمهوری کره و نیوزلند تحریم‌های بی‌سابقه‌ای علیه روسیه اعمال کردند. بیش از سی متفق و شریک برخی از جامع‌ترین محدودیت‌های اقتصادی را که تا به حال بر یک اقتصاد بزرگ تحمیل شده بود، اجرا کردند. هدف این تحریم‌ها که به مرور زمان تشدید شد، کاهش درآمدهای روسیه از صادرات

کالا و تضعیف قابلیت‌های نظامی این کشور از طریق ضربه زدن به بخش‌هایی بود که مستقیماً از بخش دفاعی حمایت می‌کردند. این تحریم‌ها همچنین مستقیماً ولادیمیر پوتین و سایر مقامات دولتی مسئول آغاز جنگ را هدف گرفت، روابط تجاری و مالی با شرکت‌های روسی حامی جنگ را پایان داد و بانک‌های منتخب روسیه را از سیستم ارتباطات مالی بین‌بانکی جهانی سوئیفت قطع کرد. این ائتلاف همچنین تحریم‌هایی را علیه بلاروس، متحد روسیه، اعمال کرد.

دولت بایدن و کنگره چندین دور تحریم را علیه دولت روسیه و افراد و نهادهای خاص انجام داده‌اند. این تحریم‌ها شامل محدودیت‌های مالی علیه بانک مرکزی روسیه و سیستم بانکی به‌طور کلی است تا دسترسی بخش مالی روسیه به روابط مالی بین‌المللی را محدود کنند. هدف آمریکا جلوگیری از ظرفیت بانک مرکزی روسیه برای نگهداری ذخایر ارزی دلاری بوده و مسدودسازی داری‌های بانکی روسیه در آمریکا بوده است. همچنین، آمریکا به همراه متحدان و شرکا محدودیت‌های تجاری را اعمال کرده است تا دسترسی روسیه و بلاروس به فناوری‌های حیاتی غربی و ورودی‌های صنایع دفاعی خود را محدود کند. این محدودیت‌ها به‌ویژه در صنایع مخابرات، هوافضا، دریایی و انرژی اعمال می‌شوند و صادرات کالاهای لوکس و محصولات مرتبط با انرژی را ممنوع کرده‌اند. آمریکا، به دنبال قطع روابط تجاری عادی با روسیه و بلاروس و ممنوعیت سرمایه‌گذاری جدید در این کشورها بوده است. بیش از ۳۵۰۰ فرد و نهاد مرتبط با روسیه تحریم شده‌اند و در دسامبر ۲۰۲۲، آمریکا به همراه اتحادیه اروپا و سایر کشورهای گروه ۷ سقف قیمتی ۶۰ دلاری برای هر بشکه نفت صادراتی روسیه از طریق دریا تعیین کردند تا درآمدهای روسیه را محدود کنند.

اتحادیه اروپا نیز تحریم‌های بی‌سابقه‌ای علیه روسیه اعمال کرده است. این اقدامات از زمان الحاق غیرقانونی کریمه به روسیه در سال ۲۰۱۴ آغاز شد و به مرور زمان افزایش یافته است. مشابه با اقدامات آمریکا، اتحادیه اروپا تحریم‌های

مالی، مسدود کردن دارایی‌ها، اقدامات تجاری و تحریم‌های افراد و نهادهای خاص را با هدف مجازات روسیه برای اقداماتش و تضعیف ظرفیت آن برای جنگ و تهدید ثبات اروپا اعلام کرده است. شورای اروپا خرید نفت خام و فرآورده‌های نفتی تصفیه‌شده از روسیه را ممنوع کرده و در حالی که به واردات گاز از روسیه پایان نداده، به دنبال تامین کنندگان دیگر بوده است.

در پایان سال ۲۰۲۳ و اوایل ۲۰۲۴، اتحادیه اروپا محدودیت‌های صادراتی سخت‌گیرانه‌تری اتخاذ کرد؛ از جمله اقداماتی برای جلوگیری از صادرات مجدد کالاهای تحریم‌شده تولید شده در اتحادیه اروپا توسط کشورهای ثالث. از ژانویه ۲۰۲۴، و در هماهنگی با گروه ۷، فروش الماس‌های روسیه نیز ممنوع شده است. روسیه دیگر نمی‌تواند به طور مستقیم یا غیرمستقیم الماس به اعضای گروه ۷ از جمله اتحادیه اروپا صادر کند. این بازار تقریباً ۷۰ درصد از مصرف جهانی الماس را تشکیل می‌دهد و روسیه بزرگ‌ترین تولیدکننده الماس خام تراش نخورده در جهان است. اتحادیه اروپا همچنین واردات الماس روسیه از کشورهای ثالث را ممنوع کرده است.

در پی ممنوعیت اتحادیه اروپا از سوئیفت، بانک‌های تحریم شده در روسیه با مشکلات زیادی در دریافت ارز خارجی و انتقال دارایی به خارج از کشور روبرو شده‌اند. اتحادیه اروپا همچنین هرگونه معامله با بانک مرکزی روسیه را ممنوع کرده است. مقامات اروپایی در حال حاضر بر روی استفاده از میلیاردها دلار از دارایی‌های رسمی روسیه که مسدود شده‌اند، برای بازسازی اوکراین کار می‌کنند. جوزف بورل، مسئول سیاست خارجی اتحادیه اروپا، پیشنهاد داده که ۹۰ درصد از درآمدهای حاصل از این دارایی‌ها به صندوقی که توسط اتحادیه اروپا اداره می‌شود، منتقل شود و برای تامین مالی تسلیحات برای اوکراین استفاده شود، اما تصمیم نهایی هنوز اتخاذ نشده است.

در سطح جهانی، اروپا بخش عمده‌ای از دارایی‌های رسمی روسیه را در اختیار دارد و بلژیک بیشترین سهم از این دارایی‌ها را در اروپا دارد. این وضعیت باعث شده که در برخی از محافل دولتی و مالی نگرانی‌هایی در مورد احتمال سوابقی که ممکن است اعتماد به بازارهای مالی جهانی را تضعیف کنند، وجود داشته باشد. با این حال، تاکنون این دارایی‌ها هنوز موجود هستند، اما بحث‌های مرتبط با مالیات بر این درآمدها به منظور حمایت از اوکراین مطرح شده است.

در فوریه ۲۰۲۴، اتحادیه اروپا و آمریکا در واکنش به مرگ الکسی ناوالنی^۱ و تداوم جنگ در اوکراین، تحریم‌های جدیدی علیه روسیه اعمال کردند. این اقدامات جدید به دنبال تضعیف سیستم مالی و زنجیره تامین نظامی روسیه بودند و هدفشان جلوگیری از دستیابی روسیه به فناوری‌های نظامی غربی، از جمله هواپیماهای بدون سرنشین، بود. بسته سیزدهم تحریم‌های اتحادیه اروپا شامل تعلیق و مسدود کردن دارایی‌ها و ممنوعیت از کشورهای ثالث که به عنوان واسطه در تجارت فناوری و کالاهای دارای کاربرد دوگانه به روسیه فعالیت می‌کنند، تشکیل شد. این بسته برای اولین بار شامل شرکت‌هایی از چین، هند، قزاقستان، صربستان، تایلند، سریلانکا و ترکیه بود. همچنین، دولت بایدن اقدامات جدیدی را اعلام کرد که بیش از ۵۰۰ فرد و نهاد مرتبط با جنگ روسیه را هدف قرار می‌دهد، از جمله شرکت‌های بزرگ دفاعی روسیه مانند SUEK و Mechel، و همچنین تولیدکنندگان مختلفی که قطعات و تجهیزات مورد استفاده در سیستم‌های نظامی روسیه را تأمین می‌کنند.

روسیه اکنون باید با مجموعه‌ای از تحریم‌ها علیه بانک‌ها، شرکت‌ها و نخبگان خود کنار بیاید که مانع دسترسی این کشور به فناوری‌های مفید نظامی از جمله

---

۱. الکسی آناتولیویچ ناوالنی حقوقدان، سیاستمدار و منتقد سیاسی-اقتصادی ولادیمیر پوتین رئیس‌جمهور روسیه بود. وی یکی از رهبران اصلی اعتراضات سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۱۱ در روسیه بود.

ریزتراشه‌ها می‌شود. این کشور همچنین با تحریم‌های انرژی، از جمله سقف قیمت نفت، و محدودیت در دسترسی به فناوری‌های موردنیاز برای توسعه بخش‌های دفاعی و انرژی مواجه است. این اقدامات تأثیر متفاوتی بر اقتصاد روسیه داشته است. با گذشت زمان، کرملین به تبدیل اقتصاد ملی خود به یک اقتصاد جنگی پرداخته است. این تغییرات عمده در ساختار اقتصادی روسیه شامل اقداماتی هستند که به تأمین هزینه‌های بسیار بزرگ ارتش اختصاص داده شده‌اند، درحالی‌که بخش‌های غیرنظامی از دسترس عمومی خارج شده و به علت کمبود قطعات یدکی و نابودی بازارهای تجاری در اروپا، شرکت‌ها مجبور به مرخصی کارگران خود شده‌اند.

تحریم‌ها نیز سبب شده که روسیه از فروش سوخت‌های فسیلی به طور معمولی درآمد کسب نکند. قیمت نفت، به‌ویژه پس از اجرای تحریم‌های اتحادیه اروپا و سقف قیمتی گروه ۷ بر روی نفت خام روسیه، کاهش پیدا کرد، اما با پیدا کردن راه‌های جدید برای تجارت نفت اورال و دسترسی به بازارهای جایگزین، روسیه توانسته است برخی از خسارات اقتصادی خود را کاهش دهد. علاوه بر این، قیمت‌های بالای جهانی انرژی به روسیه کمک کرده تا برخی هزینه‌های خود را جبران کند و از تحریم‌ها عبور کند. با این روش‌ها، روسیه توانسته است به دنبال راه‌های برای واردات مواد اولیه‌های تحریم شده بگردد و با مدیریت هوشمندانه اقتصاد کلان، اقتصاد خود را در حالی که هزینه‌های جنگی بالا هستند، حفظ کند.

فرار روسیه از تحریم‌های انرژی

در واقع، روسیه به طور فزاینده‌ای سعی در دورزدن تحریم‌ها کرده است. برای مثال به صادرات نفت از طریق تانکرهای کشتی ارواح^۱، واردات کالاهای تحریم شده از

---

۱. این تانکرهای ردگم‌کن فاقد مالکیت شفاف هستند و حتی در برخی موارد بدون داشتن بیمه‌نامه‌های الزامی تردد می‌کنند و باعث شده‌اند تا کرملین علیرغم تحریم‌های تحمیلی غرب

طریق کشورهای واسطه یا قاچاقچیان و استفاده از ارزهای غیرغربی مانند رنمینی چین می‌توان اشاره کرد. این اقدامات نه تنها به روسیه این امکان را می‌دهد که منابع خود را بهینه‌سازی کند و از اثرات مخرب تحریم‌ها کاسته و حتی از آن‌ها دور شود، بلکه همچنین باعث شده تا کشورهای تحریم شده دیگر نیز به او بپیوندند. از جمله مهم‌ترین اقدامات، سقف قیمت ۶۰ دلاری هر بشکه نفت توسط گروه ۷-اتحادیه اروپا-استرالیا است که در دسامبر ۲۰۲۲ اجرایی شد. سقف قیمت در ابتدا درآمد صادرات نفت و منابع بودجه‌ای روسیه را کاهش داد؛ اما با گذشت زمان، تأثیر آن به میزان قابل توجهی کاهش یافت. اگرچه این اقدامات روسیه را از درآمدهای صادراتی تخمینی ۳۴ میلیارد یورو در طول سال ۲۰۲۳ محروم کرد، اما این تنها معادل دو ماه درآمد بود و روسیه این ضررها را دفع کرد.

چندین عامل توانایی روسیه برای دورزدن سقف قیمت را توضیح می‌دهند؛ به‌عنوان مثال، بازیگران بازار به‌سادگی از رعایت این قانون خودداری کرده‌اند. یک مطالعه نشان داد که تانکرهای تحت مالکیت یا بیمه شده توسط کشورهای گروه ۷ و اتحادیه اروپا، حدود ۴۸ درصد نفت روسیه را حمل می‌کنند. این شرکت‌ها از نظر قانونی موظف به حفظ سقف هستند. صادرکنندگان نفت روسیه همچنین به اصطلاح «ناوگان سایه‌ای» از نفتکش‌ها را جمع‌آوری کرده‌اند که مایل به انتقال نفت به بازار در سرپیچی از تحریم‌های غرب هستند.

یکی از مقامات ارشد اروپا در اکتبر ۲۰۲۳ گفت که تقریباً هیچ‌یک از محموله‌های نفت خام با قیمت کمتر از ۶۰ دلار به ازای هر بشکه در این ماه از طریق دریا تردد نداشته‌اند؛ خود کشورهایی که تحریم را وضع کردند، پایبند به آن نبودند. از سوی دیگر و به منظور ارتقای سطح اجرای تحریم‌ها، دولت‌های غربی که کنترل بازار بیمه جهانی را در دست دارند، اصرار داشتند که برای بیمه

و تعیین سقف قیمت نفت برای فروش جهانی نفت روسیه، همچنان اجازه داشته باشد به صادرات خود ادامه دهد.

کردن تانکرهای حامل نفت خام روسیه، شرکت‌های کشتیرانی باید نشان دهند که این نفت زیر سقف قیمت فروخته می‌شود؛ بدیهی است که شناورهای بدون بیمه چنین تعهدی ندارند. سرانجام، شرکت‌های نفتی و بازرگانان روسی به طور معمول سوابق ارائه شده به شرکت‌های بیمه غربی را جعل می‌کنند تا به نظر برسد که آنها سقف قیمت را رعایت می‌کنند.

دیگران به سادگی از خلأهای قانونی که تحریم‌ها را بی‌فایده کرده است، استفاده کرده‌اند. هند به تنهایی نیمی از تجارت نفت خام روسیه از طریق دریا را به خود اختصاص داده است. این کشور نفت خام روسیه را با تخفیف وارد می‌کند، آن را پالایش می‌کند و سپس این فرآورده‌های نفتی تصفیه شده را در سطح جهانی می‌فروشد. واردات هند از نفت روسیه در سال ۲۰۲۳ به میزان ۱۳۴ درصد افزایش یافت، در حالی که صادرات نفت سوخت جت و سایر محصولات پالایش شده این کشور به اروپا به میزان قابل توجهی افزایش پیدا کرد. این تصادفی نیست و عملاً به این معنی است که مصرف‌کنندگان نفت اروپایی علیرغم تلاش‌ها برای دور شدن از انرژی روسیه، توانستند به خودکفایی در تامین انرژی برسند و هنوز نیازمند هستند.

درآمد کلی روسیه از نفت و گاز پس از جنگ به دلیل کاهش قیمت انرژی کاهش یافته است. روسیه به دلیل تحریم‌ها همچنان زیر قیمت بازار می‌فروشد. اما به نظر می‌رسد که این تخفیف‌ها نسبت به قیمت‌های جهانی از ۳۰ دلار در هر بشکه در ژانویه ۲۰۲۳ به ۱۵ دلار در هر بشکه در فوریه ۲۰۲۴ کاهش یافته است، زیرا سقف قیمت نفت کمتر موثر بوده است. چین، هند و ترکیه بسیاری از نفت روسیه را که اتحادیه اروپا زمانی خریداری می‌کرد، خریداری کرده‌اند. مسکو با جدیت برای تقویت قیمت جهانی نفت تلاش کرده است تا خود را از تحریم‌های غرب مصون نگه دارد. تحت نظارت اوپک پلاس، صادرکنندگان کلیدی نفت مانند عربستان سعودی، با حمایت قوی روسیه، کاهش عرضه را تنظیم کرده‌اند که

قیمت جهانی نفت را بسیار بالاتر از آستانه ۶۰ دلار نگه داشته است. اگرچه قیمت‌ها در نیمه دوم سال ۲۰۲۳ در ۲۷ سپتامبر به ۸۳.۵۱ دلار در هر بشکه رسید، اما به طور قابل توجهی بالاتر از نرخ ۶۰ دلار در هر بشکه باقی مانده است و در ۱۳ مارس ۲۰۲۴ به ۷۵.۱۸۰ دلار رسیده است.

اتحادیه اروپا واردات مستقیم سوخت‌های فسیلی روسیه را از ۱۶ میلیارد دلار در ماه در اوایل سال ۲۰۲۲ به یک میلیارد دلار در ماه در پایان سال ۲۰۲۳ کاهش داده است. این کاهش‌ها بیشتر در بخش نفت مشهود است. روسیه پیش از این ۲۵ درصد از عرضه نفت خام اتحادیه اروپا و ۴۰ درصد از واردات گازوئیل را تامین می‌کرد. در نتیجه تحریم نفت خام و محصولات نفتی مانند بنزین و گازوئیل، اتحادیه اروپا اکنون نفت را از سایر تامین‌کنندگان خریداری می‌کند. کاهش قابل توجه تجارت مستقیم نفت با اروپا، روسیه را مجبور کرده است که نفت و تا حدی گاز را به بازارهای دیگر منتقل کند. حتی در روزهای اولیه سقف قیمت، نفت بنادر اقیانوس آرام روسیه هرگز به طور قابل توجهی از قیمت‌های جهانی منحرف نشد، زیرا این بنادر به طور مستقیم به بازارهای اروپایی خدمات نمی‌دهند.

اعضای اتحادیه اروپا و گروه ۷ اکنون در حال بررسی راه‌های جدیدی برای اعمال سقف قیمت هستند، از جمله مجازات‌های سخت‌گیرانه‌تر برای بازرگانان و شرکت‌های کشتیرانی که قوانین را نقض می‌کنند و الزاماتی که حمل‌کنندگان اطلاعات دقیق‌تری در مورد محموله‌های خود و قیمت‌های تعیین شده برای آن ارائه می‌کنند. مبتنی بر نظرات بیان شده در گروه ۷، اگر قرار است این طرح تأثیر واقعی بر بودجه روسیه و در میدان نبرد بگذارد، اجرای آن باید تقویت شود و سقف قیمت ممکن است به عنوان مثال به ۴۵ دلار کاهش یابد.

درحالی‌که اتحادیه اروپا نفت دریایی روسیه و محصولات مختلف نفتی روسیه را تحریم کرده است، گاز را تا حد زیادی معاف کرده. باین حال اتحادیه اروپا از کشورهای عضو خواسته است که خرید خود را کاهش دهند. در مارس

۲۰۲۳، کادری سیمسون، کمیسر انرژی اتحادیه اروپا از اعضا و شرکت‌های اتحادیه اروپا خواست تا جایگزین‌هایی برای گاز طبیعی مایع روسیه (LNG) بیابند و «پس از اتمام قراردادهای موجود، هیچ قرارداد جدیدی با روسیه امضا نکنند». کشورهای عضو اتحادیه اروپا واردات LNG را برای جبران کاهش تحویل گاز از روسیه با خط لوله افزایش داده‌اند. سهم ال‌ان‌جی در کل واردات گاز به اتحادیه اروپا از ۲۰ درصد در سال ۲۰۱۹ به ۴۰ درصد در پایان سال ۲۰۲۳ رسید؛ دو برابر شد. سهم مهمی از این ال‌ان‌جی از ایالات متحده بود، زیرا بازرگانان آمریکایی علاقه اقتصادی زیادی به انتقال گاز داشتند؛ زیرا، افزایش قیمت‌های اروپایی منجر به عملیات آربیتراژ قابل توجهی شد. این امر در نهایت به افزایش عرضه در اروپا و در نهایت کاهش قیمت گاز در این منطقه کمک کرد. اروپا همچنین واردات LNG از روسیه را افزایش داد، اما این میزان تنها یک دهم میزان گازی است که از طریق نورد استریم وارد می‌کرد. به طور کلی واردات گاز طبیعی اروپا از روسیه در سال ۲۰۲۲، ۱۲ درصد کمتر از میانگین نرخ بین سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۱ و ۱۹ درصد کمتر از سال ۲۰۲۳ بوده است. در ماه‌های اول سال ۲۰۲۳، بلژیک و اسپانیا پس از چین دومین و سومین واردکننده LNG روسیه بودند. اسپانیا و فرانسه هر دو قراردادهای بلندمدتی برای واردات LNG از تاسیسات یامال روسیه دارند. از LNG روسیه که به اتحادیه اروپا جریان می‌یابد، ۲۰ درصد به کشتی‌های مقصد کشورهای غیر اتحادیه اروپا مانند چین و ژاپن منتقل می‌شود.

در دسامبر ۲۰۲۳، اتحادیه و پارلمان اروپا به طور موقت با مقررات جدید گاز موافقت کردند که به کشورها اجازه می‌دهد از امنیت انرژی و نیاز به تنوع بخشیدن به منابع به عنوان توجیهی برای محدود کردن واردات گاز از روسیه و بلاروس استفاده کنند. اعضای اتحادیه اروپا اکنون می‌توانند این قراردادها را بدون اعمال جریمه‌های قراردادی ملغی کنند. تحویل گاز روسیه به اروپا از طریق خط لوله در حال حاضر محدود به جریان‌هایی است که از طریق اوکراین وارد نقطه

سودزا^۱، در مرز روسیه و اوکراین و از طریق انتهای اروپایی خط لوله ترک استریم می‌شود. انتقال از طریق خطوط لوله یامال-اروپا و نورد استریم به پایان رسیده است و واردات گاز از طریق اوکراین، به شدت کاهش یافته است.

اتحادیه اروپا، برخلاف تحریم‌های سختی که برای زغال‌سنگ و نفت اعمال کرده است، فروش گاز روسیه را به دلیل ترس از ایجاد شوک انرژی در اروپا، چندان منع نکرده است. به‌عنوان مثال، روسیه عرضه گاز به اروپا را کاهش داده و چندین خط لوله کلیدی را به‌ظاهر برای تعمیر تعطیل کرده است. در دوران پیش از جنگ، روسیه به‌طور هدفمند تحویل گاز به اروپا را کاهش داد و سطح ذخیره‌سازی قبل از جنگ بسیار پایین بود. پس از شروع جنگ، روسیه تلاش کرد تا مشتریان گاز خود را مجبور به خرید گاز به روبل کند تا به تقویت پول روسیه کمک کند. اتحادیه اروپا نیز در پاسخ به این اقدامات، بسته پنجم تحریم را اعمال کرده است که شامل ممنوعیت همه اشکال واردات زغال‌سنگ و ممنوعیت واردات LNG از روسیه می‌شود که تقریباً یک میلیارد یورو در سال درآمد روسیه را تشکیل می‌دهد. همچنین، اتحادیه اروپا سرمایه‌گذاری در معادن روسیه را ممنوع کرده، به صادرات تجهیزات پالایشی پایان داده و سرمایه‌گذاری‌های جدید در بخش انرژی روسیه را غیرقانونی اعلام کرده است. همچنین، اتحادیه اروپا از واردات نفت روسیه از طریق خط لوله به آلمان و لهستان پایان داده است (کمسیون اروپا، ۲۰۲۴). به‌طور کلی، تحریم‌های مرتبط با گاز روسیه تشدید شده و بیشتر محدودیت‌ها بر روی صادرات گاز به اتحادیه اروپا اعمال شده است.

روسیه با فقدان خطوط لوله به‌سوی شرق و جنوب، موقعیت مناسب برای انتقال گازی که در اروپا فروخته نمی‌شود به آسیا یا هند را ندارد. بازارهای پویای گاز در آسیا و هند وجود دارند، اما تا زمانی که روسیه زیرساخت‌های لازم برای خطوط لوله را فراهم نکند، نمی‌تواند به‌طور کامل از این بازارها بهره‌برداری کند.

در سال ۲۰۲۱، روسیه حدود ۱۵۵ میلیارد مترمکعب گاز را به اتحادیه اروپا صادر کرد، در حالی که به چین تنها ۱۶.۵ میلیارد مترمکعب گاز صادر کرده بود، اما در سال ۲۰۲۳، حجم انتقال گاز روسیه به اتحادیه اروپا از طریق خطوط لوله به ۲۷ میلیارد مترمکعب کاهش یافت، در حالی که صادرات به چین به ۲۲ میلیارد مترمکعب افزایش پیدا کرد. این نشان می‌دهد که روسیه نمی‌تواند به راحتی ۱۲۲ میلیارد مترمکعب گاز را از اروپا به سوی شرق انتقال دهد. شایان ذکر است که کاهش در حجم و قیمت صادرات گاز، باعث شده که درآمد گازپروم در سال ۲۰۲۳ نسبت به میانگین درآمدی میان سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱، حدود ۷۰ درصد کاهش یابد.

فرار از تحریم‌های بانکی و مالی

روسیه در دوران جنگ با استفاده از صادرات انرژی، به‌ویژه نفت و گاز، توانسته است برخی از تحریم‌های مالی را که هدف آن تضعیف اقتصاد این کشور بوده است، دور بزند. با افزایش قیمت انرژی در سال ۲۰۲۲، صادرات انرژی روسیه به میزان قابل توجهی افزایش یافته و این امر به روسیه اجازه داد تا مقدار قابل توجهی از ارز را انباشت کند؛ در شرایطی که برخی از اقتصادهای دیگر به دلیل تحریم‌ها و محدودیت‌های اقتصادی با مشکلاتی مواجه بودند. این ارزهای خارجی نقدینگی اساسی برای پوشش نیازهای وارداتی روسیه، پرداخت هزینه‌های مربوط به انجام جنگ در اوکراین و پوشش هزینه‌های اضافی جهت دور زدن تحریم‌ها را فراهم کرده است. به عنوان مثال، در زمانی که برخی از کشورها سعی در مسدود کردن ذخایر ارزی رسمی بانک مرکزی روسیه را داشتند، این تحریم‌ها تأثیر چندانی نداشتند و روسیه توانست با استفاده از درآمد حاصل از صادرات انرژی خود، به تعهدات بین‌المللی خود پاسخ دهد و برخی از اثرات اقتصادی تحریم‌ها را خنثی کند.

با وجود تحریم‌های بین‌المللی علیه برجسته‌ترین بانک‌های روسیه، کشورهای تحریم‌کننده به موافقت رسیده‌اند که گازپرومبانک را از استثنا سوئیفت معاف کنند. این اقدام به معنای این است که گازپرومبانک، یکی از کانال‌های اصلی برای تجارت انرژی روسیه، از جمله صادرات گاز، می‌تواند از سیستم پرداخت بین‌المللی سوئیفت استفاده کند. هرچند که برخی از بانک‌های منطقه‌ای و کوچک‌تر روسیه هنوز به سوئیفت دسترسی دارند و می‌توانند تراکنش‌هایی را انجام دهند که تجارت روسیه را تسهیل می‌کند، اما اطلاعات کامل در مورد مالکیت، موقعیت فیزیکی و ترکیب ارزی این بانک‌ها وجود ندارد. این امر ممکن است به دلیل سختی‌ها در دسترسی به اطلاعات دقیق و همچنین نیاز به حفظ حریم خصوصی و امنیت بانکی باشد. به این ترتیب، روسیه هنوز می‌تواند از خدمات بانکی لازم برای تأمین مالی تجارت، مدیریت درآمدهای حاصل از صادرات کالاهای غیرنفتی و حتی صادرات انرژی به دیگر کشورها استفاده کند. روسیه به منظور کاهش وابستگی به ارزهای معیار جهانی؛ مانند دلار آمریکا و یورو، به طور فزاینده‌ای مبادلات خود را با استفاده از ارزهای دیگر انجام می‌دهد. این اقدام در پاسخ به تحریم‌های مالی و محدودیت‌های بانکی سازمان‌دهی شده از طرف غرب انجام می‌شود. به همین جهت و برای همسو کردن اقتصادهای جهانی، پوتین نیز به اعضای سازمان همکاری شانگهای (SCO) پیشنهاد کرده تا تجارت خود را با استفاده از ارزهای محلی انجام دهند.

گروه بریکس (برزیل، چین، هند، روسیه، آفریقای جنوبی) نیز اعلام کرده که قصد دارد یک سیستم پرداخت برون‌مرزی جایگزین برای استفاده از ارزهای معیار را توسعه دهد. به همین جهت، تاجران روسیه به طور فزاینده‌ای پرداخت‌های خود را به روبل و با ارزهای محلی شرکای تجاری اصلی‌شان که از تحریم‌های غربی پشتیبانی نمی‌کنند، انجام می‌دهند. این موضوع منجر به ایجاد

چالش‌هایی مانند مسائل تبدیل‌پذیری و افزایش ریسک تعیین نرخ ارز می‌شود که می‌تواند بر تجارت و اقتصاد کشورها تأثیرگذار باشد.

تأمین تجهیزات و فرار از تحریم‌های فناورانه

با وجود دوره‌های متعدد تحریم‌ها، روسیه همچنان به واردات فناوری‌های محدود شده و طیف وسیعی از قطعات ساخت غرب موردنیاز صنایع دفاعی و انرژی خود ادامه می‌دهد. تجهیزات روسی که در میدان نبرد در اوکراین یافت شده، شامل قطعاتی است که اخیراً از شرکت‌های بزرگ نیمه‌هادی مانند ایتل، دستگاه‌های آنالوگ و AMD تولید شده‌اند. در سال ۲۰۲۲، تجارت اتحادیه اروپا در زمینه محصولات با فناوری پیشرفته با کشورهای همسایه روسیه افزایش یافته است، به ویژه با قزاقستان و ارمنستان، که مقصد اصلی این تجهیزات روسیه است. این امر نشان می‌دهد که روسیه با استفاده از شبکه‌های قاچاق و تجاری در کشورهای ثالث، توانایی دارد تا تحریم‌های بین‌المللی را در بخش‌های حیاتی اقتصادی خود برطرف کند و به نیازهای خود در زمینه‌های حساس مانند دفاعی و انرژی پاسخ دهد.

با این وجود، تولیدکنندگان روسی با تنگنانهایی مواجه می‌شوند که بر تولید تأثیر می‌گذارد و هزینه‌های تولید را افزایش می‌دهد. کشورهای حامی اوکراین در حال حاضر به دنبال افزایش دوبرابری تدابیر محدودیت‌ها و مجازات‌ها علیه شرکت‌ها، شرکت‌های کشتیرانی و واسطه‌هایی هستند که قطعات محدود شده را به روسیه منتقل می‌کنند. در واکنش به این تحریم‌ها، روسیه نیز در حال نوسازی و به‌روزرسانی تسلیحات و مهمات دوران شوروی است؛ به‌منظور جبران کاهش ذخایر تسلیحات و مهمات. این اقدام به آنها کمک می‌کند تا در مقابل تحریم‌ها و فشارهای بین‌المللی مقاومت کنند. علاوه بر این، روسیه از برخی کشورها، مانند کره شمالی نیز تسلیحات و مهمات وارد می‌کند که این اقدامات مزایایی را در میدان نبرد ایجاد کرده است. این واردات تسلیحات و مهمات، به روسیه امکان

می‌دهد که منابع نظامی خود را تقویت کرده و در مواجهه نظامی در منطقه از قدرت بیشتری برخوردار شود.

شایان‌ذکر است که تحریم‌ها، روسیه را وادار کرده است که به قاچاق قطعات فنی پیشرفته یا واردات جایگزین‌های باکیفیت پایین‌تر روی بیاورد. وابستگی فزاینده روسیه به زنجیره‌های تأمین سیاه و خاکستری، این کشور را در معرض هزینه‌های اضافی، عدم اطمینان، تأخیرها و اختلالات قرار می‌دهد. این شرایط موجب طولانی‌شدن زمان‌بندی و افزایش قیمت سخت‌افزار نظامی، سیستم‌های انرژی و کالاهای مصرفی می‌شود.

شرکای تجاری اقتصادی روسیه در زمان جنگ

علی‌رغم تلاش‌های بین‌المللی برای منزوی کردن روسیه، رژیم پوتین توانسته است مورد حمایت کشورهای آسیا، آفریقا، خاورمیانه و آمریکای جنوبی قرار گیرد. تعمیق روابط تجاری روسیه با کشورهایی مانند چین، هند، برزیل و امارات متحده عربی به مصون‌ماندن این کشور از تحریم‌های بین‌المللی، ایجاد بازارهایی برای صادرات ارزشمند خود و جلب حمایت دیپلماتیک کمک کرده است. برای مثال، در دسامبر ۲۰۲۳، پوتین در جریان دیداری از خلیج فارس مورد استقبال عربستان سعودی و امارات متحده عربی قرار گرفت. در این سفر، شیخ محمد بن زاید آل‌نهیان، رئیس‌جمهور امارات و محمد بن سلمان، ولیعهد عربستان سعودی، از پوتین به عنوان یک دوست استقبال کردند و بر اهمیت تقویت روابط تجاری و سرمایه‌گذاری با روسیه تأکید کردند.

دبی به مقصدی مطلوب برای روس‌های ثروتمند و الیگارش‌ها تبدیل شده و شرکت‌های روسی بی‌شماری در آنجا فعالیت می‌کنند. این همکاری‌ها نشان می‌دهد که روسیه با وجود تحریم‌های بین‌المللی، توانسته است شبکه‌ای از روابط اقتصادی و سیاسی قوی در مناطق مختلف جهان ایجاد کند. به‌ویژه روابط با کشورهایمانند چین و هند که بزرگ‌ترین مصرف‌کنندگان انرژی هستند، به

روسیه امکان می‌دهد تا بازارهای جدیدی برای صادرات نفت و گاز خود پیدا کند و اثرات تحریم‌های غرب را کاهش دهد.

این شبکه گسترده روابط همچنین به روسیه کمک کرده است تا حمایت‌های دیپلماتیک بیشتری را در مجامع بین‌المللی به دست آورد و تلاش‌های غرب برای انزوای این کشور را تضعیف کند. روابط نزدیک با کشورهای مهم خاورمیانه مانند عربستان سعودی و امارات متحده عربی نیز به روسیه امکان می‌دهد تا در سازمان‌هایی مانند اوپک نفوذ داشته باشد و نقش مهمی در تعیین سیاست‌های جهانی انرژی ایفا کند. این وضعیت نشان می‌دهد که تلاش‌های بین‌المللی برای منزوی کردن روسیه با چالش‌های جدی مواجه است.

دو هفته بعد، پوتین میزبان وزیر امور خارجه هند، سوبره‌مانیام جایشانکار، در مسکو بود. هند موضعی بی‌طرف در قبال جنگ در اوکراین اتخاذ کرده و تجارت نفت و صنایع پالایشگاهی آن شروع به خرید و ارسال مقادیر زیادی نفت روسیه با بهره‌برداری از قیمت‌های تخفیفی کرده‌اند. اما تحریم‌های جدید ایالات متحده که در فوریه ۲۰۲۴ اعمال شد، اکنون بر تجارت نفت بین روسیه و هند تأثیر گذاشته است.

هند همچنین تسلیحات و فناوری‌های هسته‌ای و فضایی روسیه را وارد می‌کند. وزیر امور خارجه روسیه، سرگئی لاوروف، اخیراً استدلال کرده است که دو کشور نیاز به همکاری در ایجاد یک نظم جدید سیاسی و اقتصادی بین‌المللی دارند. میزان اشتراک دهلی‌نو در دیدگاه روسیه برای این نظم جدید کاملاً مشخص نیست، به‌خصوص که هند بزرگ‌ترین دموکراسی جهان است و از روابط نزدیک با کشورهای غربی برخوردار است که اساساً با اصول اقتدارگرایانه‌ای که روسیه بر اساس آن چنین نظمی را بنا می‌کند، مخالف است.

باین‌حال، رهبران هند کاربردهای خاص خود را برای روسیه دارند و اینها به راحتی با رویکردهای غرب در قبال مشکل روسیه همسو نمی‌شوند. به عنوان

مثال، همکاری هند با روسیه در زمینه دفاعی و فضایی به این کشور اجازه می‌دهد تا در حوزه‌های استراتژیک مهم توانمندی‌های خود را تقویت کند. این در حالی است که تجارت نفت با روسیه به هند کمک می‌کند تا نیازهای انرژی خود را با هزینه‌های کمتری تأمین کند.

این روابط چندوجهی نشان می‌دهد که هند در جستجوی توازن بین تعامل با روسیه و حفظ روابط با غرب است. این رویکرد انعطاف‌پذیر هند را در موقعیتی قرار می‌دهد که بتواند منافع ملی خود را در یک محیط بین‌المللی پیچیده و متغیر حفظ کند. از سوی دیگر، روسیه نیز از این روابط برای کاهش تأثیر تحریم‌های غرب و حفظ نقش خود در صحنه بین‌المللی بهره‌برداری می‌کند.

روسیه همچنین به دنبال گسترش نفوذ خود در آفریقا بوده است. پوتین توسعه روابط اقتصادی با آفریقا را فرصتی برای محافظت از روسیه در برابر تحریم‌های غرب، به چالش کشیدن منافع غرب در آن قاره و به‌دست‌آوردن درجه‌ای از اهرم فشار بر منابع حیاتی انرژی و معدنی در آنجا می‌داند. شبه‌نظامیان به‌اصطلاح "خصوصی" روسیه به‌عنوان نوک نیزه روسیه در حساس‌ترین کشورهای منطقه عمل کرده‌اند. پس از مرگ یوگنی پریگوزین، رهبر گروه واگنر، گروه‌های مختلف شبه‌نظامی همچنان در منطقه فعال هستند. ژنرال آندری آوریانوف که با قتل پریگوزین مرتبط است، اخیراً به همراه یونس بک یوکوروف، معاون وزیر دفاع روسیه، از چندین پایتخت آفریقا بازدید کرد.

ژنرال آندری آوریانوف و گروه‌های شبه‌نظامی روسیه، در آفریقا خدمات نظامی و فنی ارائه می‌دهند. در ازای این خدمات، روسیه امتیازات اقتصادی از جمله دسترسی ممتاز به معادن لیتیوم و طلا و سایر منابع انرژی و معدنی را به دست می‌آورد. این نه تنها باعث ایجاد درآمد اقتصادی می‌شود، بلکه به روسیه کمک می‌کند تا رقبای غربی خود را از این مناطق بیرون کند.

روابط اقتصادی روبه‌رشد روسیه و چین

چین از زمان آغاز تهاجم روسیه به اوکراین در سال ۲۰۲۲، نقشی کلیدی در حفظ اقتصاد روسیه ایفا کرده است. این کشور اکنون مهم‌ترین شریک تجاری روسیه است و دو کشور روابط خود را بر پایه‌ای ضد غربی و مخالف با ارزش‌های غرب بنا نهاده‌اند. اگرچه هر دو کشور با محدودیت‌های تجاری تحمیلی غرب مواجه هستند، اما محدودیت‌هایی که برای روسیه اعمال می‌شود بسیار جامع‌تر و گسترده‌تر است. محدودیت‌های تجاری اعمال‌شده بر چین عمدتاً بر فناوری‌هایی با کاربردهای نظامی یا فناوری‌هایی متمرکز است.

چین و روسیه با هم‌افزایی منافع استراتژیک خود، در مقابل تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی غرب ایستادگی کرده‌اند. چین با افزایش خرید نفت و گاز روسیه و همچنین فروش کالاها و فناوری‌های موردنیاز این کشور، به پشتیبانی از اقتصاد روسیه ادامه داده است. علاوه بر این، تجارت بین دو کشور از طریق ارزهای محلی، به جای دلار آمریکا یا یورو، انجام می‌شود تا از تأثیر تحریم‌های مالی غرب کاسته شود. این امر به کاهش وابستگی روسیه به سیستم مالی غرب کمک کرده و توانایی آن در مقاومت در برابر تحریم‌ها را تقویت کرده است.

با این حال، همکاری‌های تجاری و اقتصادی بین چین و روسیه چالش‌ها و مخاطرات خاص خود را دارد. برای مثال، روسیه برای انتقال گاز به بازارهای آسیایی، به زیرساخت‌های خط لوله نیاز دارد که در حال حاضر به اندازه کافی توسعه نیافته‌اند. همچنین، وابستگی فزاینده به چین ممکن است منجر به نابرابری‌های اقتصادی و سیاسی در روابط دو کشور شود، چرا که چین از قدرت اقتصادی بیشتری برخوردار است و می‌تواند شرایط خود را بر روسیه تحمیل کند. روابط دیپلماتیک و اقتصادی بین روسیه و چین پس از الحاق کریمه به روسیه در سال ۲۰۱۴ به شدت تشدید شد. علاوه بر این، دو کشور سابقه طولانی

رقابت با یکدیگر داشتند. با این حال، به نظر می‌رسد که این تفاوت‌ها و تنش‌ها در روابط فعلی آن‌ها کمتر شده یا به دلایل مصلحتی کنار گذاشته شده‌اند.

ولادیمیر پوتین از حمایت ضمنی شی جین‌پینگ، رئیس‌جمهور چین، از اقدامات روسیه استقبال کرده است. از سوی دیگر، شی جین‌پینگ انتظار دارد که روسیه نیز از طرح‌های چین در منطقه آسیا و اقیانوس آرام حمایت کند. همکاری بین دو کشور به شدت افزایش یافته و توافقنامه‌هایی در زمینه تجارت، انرژی، مالی، فناوری و هوافضا به امضا رسیده است. همچنین، همکاری‌های دیپلماتیک و دفاعی نیز گسترش یافته‌اند.

در حوزه تجارت و انرژی، حجم تجارت بین روسیه و چین به طور مداوم افزایش یافته است. چین به یکی از بزرگترین بازارهای صادرات نفت و گاز روسیه تبدیل شده است، به خصوص پس از تحریم‌های غرب. پروژه‌های بزرگ انرژی مانند خط لوله گاز "قدرت سیبری" که گاز طبیعی روسیه را به چین منتقل می‌کند، به عنوان نمادی از همکاری استراتژیک بین دو کشور عمل می‌کند. به دلیل تحریم‌های غرب، روسیه به دنبال افزایش استفاده از یوان چین و سایر ارزهای محلی در تجارت بین‌المللی خود است. بانک‌های روسیه و چینی همکاری‌های مالی را افزایش داده‌اند تا تأثیر تحریم‌ها را کاهش دهند.

دو کشور همکاری‌های گسترده‌ای در زمینه فناوری‌های پیشرفته و پروژه‌های هوافضا دارند. این همکاری‌ها شامل توسعه فناوری‌های جدید و انتقال دانش فنی است. در زمینه دیپلماتیک و دفاعی، روسیه و چین همکاری‌های دیپلماتیک خود را در سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان ملل متحد افزایش داده‌اند. آن‌ها اغلب مواضع مشترکی در مسائل جهانی اتخاذ می‌کنند. در زمینه دفاعی، دو کشور مانورهای نظامی مشترک برگزار کرده و به تبادل اطلاعات نظامی می‌پردازند.

در فوریه ۲۰۲۲، شی جین‌پینگ و ولادیمیر پوتین اعلام کردند که دوستی چین و روسیه "بدون محدودیت" است. در مارس ۲۰۲۳، دو کشور «مشارکت

جامع راهبردی هماهنگی برای عصر جدید» را امضا کردند. چین به روسیه کمک کرده تا تحریم‌های بین‌المللی را دور بزند و در سال ۲۰۲۲، حدود ۷۰ درصد واردات فناوری روسیه از چین تأمین شد. تجارت دو جانبه در سال ۲۰۲۳ به ۲۰۰ میلیارد دلار رسید و روسیه به مهم‌ترین تأمین‌کننده نفت چین تبدیل شد. در راستای همکاری‌های مشترک و دور زدن تحریم‌ها، روسیه نفت را با تخفیف نسبت به قیمت اوپک به چین فروخته است که چیزی شبیه به سود بادآورده برای صنعت چین فراهم کرده است. در سال ۲۰۲۲، واردات گاز روسیه از چین ۵۴ درصد افزایش یافت، که بیشتر آن از طریق خط لوله قدرت سیبری انجام شد. صادرات کالاهای مصرفی و فناوری پیشرفته چین به روسیه افزایش یافته است. چین اکنون به مهم‌ترین منبع تأمین الکترونیک، نیمه‌رساناها و ریزتراشه‌های روسیه تبدیل شده است. این تجارت یک خط حیاتی فناوری برای روسیه فراهم کرده و نقش اساسی در حفظ اقتصاد جنگی تحریم شده آن ایفا می‌کند. داده‌های تجاری نشان می‌دهد که شرکت‌های چینی اقلامی را به روسیه عرضه می‌کنند که مستقیماً از اقدامات نظامی این کشور حمایت می‌کند. به‌عنوان مثال، محموله‌های ماشین‌ابزارهای پیشرفته طی دو سال گذشته ده برابر شده است که ماشین‌آلات ضروری برای ساخت سلاح را در اختیار روسیه قرار می‌دهد. با این حال، چین نمی‌خواهد شرکای تجاری مهم خود در آمریکای شمالی، اروپا و آسیا را که بازارهای بسیار مهم‌تری نسبت به روسیه را تشکیل می‌دهند، از دست بدهد؛ به همین دلیل از تجهیز روسیه به سلاح ساخته شده و نهایی خودداری کرده است. با این وجود، شرکت‌های چینی که تجهیزات دوجانبه^۱ تولید می‌کنند، از زمان تهاجم روسیه به اوکراین با افزایش تجارت روبرو بوده‌اند. در حوزه مالی، روسیه اکنون از رنمینی برای تسویه پرداخت‌های بین‌المللی به‌منظور اجتناب از تحریم‌های غرب استفاده می‌کند. این کشور از سیستم پرداخت

---

۱ تجهیزاتاتی که هم کاربرد نظامی دارند و هم کاربرد غیر نظامی.

بین‌بانکی بین‌المللی چین (CIPS) برای انجام تراکنش‌های روزانه استفاده می‌کند که پس از حمله به اوکراین، تعداد آنها افزایش یافته است. بانک‌های چین تعاملات خود را با بانک‌های روسیه چهار برابر کرده‌اند و روسیه در حال حاضر بیشتر واردات خود را با پرداخت در رنمینبی انجام می‌دهد که به تشکیل ۲۰ درصد از کل واردات آن تا پایان سال ۲۰۲۲ می‌پردازد. علاوه بر این، روسیه برای انجام معاملات با کشورهای شخص ثالث از جمله هند، ژاپن، و دیگر کشورهای آسیای جنوب شرقی نیز از رنمینبی استفاده می‌کند.

روسیه و بلاروس

علی‌رغم تنش‌های گاه‌وبیگاه، بلاروس اتحاد قوی خود با روسیه را که بر پایه رابطه تجاری ساخته شده، حفظ می‌کند. از سال ۱۹۹۹، این دو کشور پیمان «دولت اتحاد» را امضا کرده‌اند که به هماهنگی بیشتر سیاست‌های اقتصادی، اجتماعی، خارجی و دفاعی آنها کمک می‌کند. بلاروس عضو سازمان پیمان امنیت جمعی (CSTO) و اتحادیه اقتصادی اوراسیا به رهبری روسیه است و روسیه از این اتحادیه‌ها برای گسترش عمق روابط خود پس از فروپاشی شوروی بهره می‌برد. اقتصاد بلاروس به طور قابل توجهی به گاز و نفت یارانه‌ای از روسیه و وام‌های روسیه وابسته است.

پس از الحاق کریمه به روسیه در سال ۲۰۱۴، الکساندر لوکاشنکو، رئیس‌جمهور بلاروس، ناگهان نسبت به پیش‌روی‌های امپراتوری پوتین و پیامدهای آن برای رژیم خود نگران شد و به دنبال کاهش سرعت تعمیق روابط با روسیه بود. با این حال، پس از تقلب در انتخابات ریاست جمهوری بلاروس در سال ۲۰۲۰ و انفجار تنش‌های اجتماعی و سیاسی در این کشور، پوتین فرصت یافت تا نفوذ خود را در مینسک دوباره اعمال کند. لوکاشنکو چاره‌ای جز مراجعه به روسیه برای کمک‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی نداشت و این وابستگی او به مسکو، حاکمیت کشورش را به خطر انداخت. کرملین به شدت از لوکاشنکو حمایت

کرد، به او کمک نظامی ارائه داد و بیش از یک میلیارد دلار وام اضطراری اختصاص داد. همکاری نظامی و یکپارچگی بین دو کشور در چارچوب «دولت اتحاد» عمیق‌تر شد و لوکاشنکو کشور خود را در خدمت کرملین قرار داد.

در واقع، لوکاشنکو به روسیه اجازه داد تا از خاک و پایگاه‌های بلاروس برای حمله به کیف استفاده کند. نیروهای روسی از بلاروس حملات موشکی و بمباران‌ها را انجام دادند. در غیر این صورت، حمله به کیف از مرز روسیه با اوکراین، فاصله نیروهای روسی را بیش از دوبرابر بیشتر می‌کرد. درست قبل از تهاجم، مقامات بلاروس اعلام کردند که ۳۰,۰۰۰ سرباز روسی که در تمرین نظامی مشترک در این کشور شرکت داشتند، در این کشور خواهند ماند. مینسک نه تنها مهمات را برای نیروهای روسی تأمین می‌کرد، بلکه به عنوان پایگاهی برای عملیات زمینی روسیه نیز خدمت می‌کرد و هم نیروها و هم تجهیزات را در خود جای می‌داد.

بی‌ثباتی و انزوای باعث بحران اقتصادی بزرگی در بلاروس شد و این امر وابستگی آن را به مسکو افزایش داد. کشورهای غربی به بهانه غصب کرسی ریاست‌جمهوری توسط لوکاشنکو در سال ۲۰۲۰ و نقض حقوق بشر، تحریم‌هایی را علیه بلاروس اعمال کردند. بلاروس اکنون عمیقاً در جنگ روسیه علیه اوکراین شریک است. تحریم‌های غرب که صادرات بلاروس، از جمله فرآورده‌های نفتی و پتاس را هدف قرار می‌دهند، صادرکنندگان بلاروسی را بر آن داشت تا تجارت خود را از طریق روسیه یا کشورهای غیرتحریم‌کننده هدایت کنند. روسیه با ارسال نفت و گاز یارانه‌ای به بلاروس موافقت کرده، بازپرداخت بدهی را به تعویق انداخته و به طرح‌های جایگزینی واردات کمک کرده است. علاوه بر این، بلاروس سیاست‌های مالیاتی کلیدی را با روسیه همسو کرده است.

بلاروس از نظر اقتصادی به روسیه وابسته است. در سال ۲۰۲۲، تولید ناخالص داخلی بلاروس تقریباً ۵ درصد کاهش یافت. با این حال، در سال ۲۰۲۳، تولید ناخالص داخلی نزدیک به ۴ درصد رشد کرد و به اقتصاد کمک کرد تا

بخشی از زیان‌های ثبت شده در سال قبل را جبران کند. با این وجود، بلاروس اکنون به طور قابل توجهی به روسیه وابسته‌تر و از اروپا دورتر شده است که به موجب همین امر، این کشور به دنبال یافتن بازارهای جانشین اروپا است.

بلاروس به روسیه برای دورزدن تحریم‌های غرب کمک می‌کند. به‌عنوان نمونه، این کشور نیمه‌رساناهای حیاتی برای صنعت نظامی روسیه را تأمین می‌کند. مسکو این تلاش را با سرمایه‌گذاری ۳۵۰ میلیون دلاری در شرکت نیمه‌رسانای بلاروسی انتگرال تقویت می‌کند. علاوه بر این، معاملات بین‌المللی در داخل و خارج از بلاروس عمدتاً به روبل روسیه و رنمینبی چین تغییر کرده است. اگرچه مینسک دیگر اطلاعات دقیق تجاری را منتشر نمی‌کند، اما سال گذشته با فروش نفت روسیه در سطح بین‌المللی حدود ۱.۷ میلیارد دلار درآمد داشته است.

درحالی‌که تحریم‌ها نهادهای خاص روسیه را هدف قرار می‌دهند، گاهی اوقات به هم‌تایان بلاروسی گسترش نمی‌یابند و تجارت کالاها به بازار روسیه بدون مداخله تحریم‌ها امکان‌پذیر می‌شود. با این حال، از مارس ۲۰۲۲، اتحادیه اروپا ممنوعیت سوئیفت را برای چهار بانک بلاروس وضع کرده، تراکش با بانک مرکزی بلاروس را ممنوع کرده و ارائه اسکناس‌های یورو به بلاروس را متوقف کرده است. علاوه بر این، محدودیت‌هایی در تجارت برای جلوگیری از عمل بلاروس به عنوان واسطه در دور زدن تحریم‌های غرب اعمال شده است.

جمع‌بندی

با آغاز حکومت ولادیمیر پوتین در سال ۲۰۰۰، وضعیت اقتصادی روسیه تحت تأثیر تغییرات گسترده‌ای قرار گرفت. پوتین با اعلام برنامه اصلاحات اقتصادی و اجتماعی (برنامه ۲۰۲۰)، تمرکز خود را بر تقویت اقتصاد داخلی و کاهش وابستگی به قدرت‌های خارجی متمرکز کرد. یکی از اقدامات مهم دوران پوتین، ملی‌سازی و کنترل دولتی بخش‌های اصلی اقتصاد و واگذاری کنترل توسعه گازوئیل به دولت.

روند ملی‌سازی صنایع همراه با سیاست‌های تقویت صنعت داخلی و توسعه صادرات غیرنفتی منجر به افزایش تولید داخلی در بخش‌های مختلف شد. به‌عنوان مثال، صادرات محصولات کشاورزی و مواد غذایی روسیه به بازارهای جهانی در دوران پوتین به‌شدت گسترش یافت. علاوه بر این، توجه به توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل و ارتباطات و سرمایه‌گذاری قوی در این زمینه‌ها، بهبود چشمگیری در توانایی حمل‌ونقل و توزیع کالاها در سطح کشور ایجاد کرد.

همچنین، تحریم‌ها و فشارهای بین‌المللی نیز تأثیر زیادی بر اقتصاد روسیه در دوران پوتین داشته‌اند. با افزایش تحریم‌ها از طرف کشورهای غربی و سازمان‌های بین‌المللی، به‌ویژه پس از حوادث مانند آنکارا و اوکراین، اقتصاد روسیه متأثر شده و برخی از بخش‌ها مانند بانکداری، صادرات و واردات، و ارتباطات بین‌المللی دچار مشکلات قابل توجهی شده‌اند. روسیه در کوتاه‌مدت با اتخاذ برخی تصمیم‌ها مانند افزایش سطح نرخ بهره، توانسته تا حدودی از ایجاد تورم و خروج سرمایه از این کشور جلوگیری کند، اما در بلندمدت آثار منفی همچون ضربه به تولید و کاهش سطح تولید ناخالص داخلی مشاهده خواهد شد.

افزوده‌شدن کشوری به وسعت روسیه با مزایای ویژه اقتصادی و جغرافیایی به لیست تحریم‌های اروپا و آمریکا و ملحق شدن آن به باشگاه تحریمی‌ها، خطر جدی برای سیاست‌های استکباری و استعماری غرب به حساب می‌آید. اکنون در سازمان‌های مختلف مانند شانگهای و بریکس کشورهای قدرتمندی مانند ایران و روسیه عضو هستند که با کشورهای رقیب بلوک غرب، مانند چین، دست همکاری به یکدیگر داده‌اند. تحولات کنونی و تجربه روسیه نشان می‌دهد که دنیا در حال عبور از تک‌قطبی بودن است و کم‌اثر شدن سیاست‌های تحریمی است.

کتابنامه

1. Åslund, Anders. 2007. *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*. Washington: Peterson Institute for International Economics.
2. Åslund, Anders. 2014. *Russia: The Arduous Transition to a Market Economy*. In *The Great Rebirth: The Victory of Capitalism over Communism*. Washington: Peterson Institute for International Economics.
3. Aven, Petr, and Alfred Kokh. 2013. *Gaidar's Revolution: A First-Hand History of 1990s Reforms*. Moscow: Alpina Publishers.
4. Djankov, Simeon. 2014. *The Microeconomics of Postcommunist Transformation*. In *The Great Rebirth: The Victory of Capitalism over Communism*, ed. Anders Åslund and Simeon Djankov. Washington: Peterson Institute for International Economics.
5. OECD (Organization for Economic Cooperation and Development). 2015. *Russian Federation—Economic Forecast Summary (June)*. Paris.
6. Aven, Petr. 2015. 1990s: Back to the USSR? *The World Today* 71, no. 3 (June). London: Chatham House.
7. Credit Suisse. 2014. *Global Wealth Report 2014*. Zurich.
8. Eurostat. 2015. *Energy Production and Imports (May)*. Luxembourg: European Commission.
9. Freund, Caroline. 2015 (forthcoming). *Rich People Poor Countries: The Rise of Emerging-Market Tycoons and their Mega Firms*. Washington: Peterson Institute for International Economics.
10. Shleifer, Andrei. 2005. *A Normal Country: Russia after Communism*. Cambridge, MA: MIT Press.
11. Shleifer, Andrei, and Daniel Treisman. 2001. *Without a Map: Political Tactics and Economic Reform in Russia*. Cambridge, MA: MIT Press.
12. Aarup, Sarah Anne, Sergey Panov, and Douglas Busvine, "China secretly sends enough gear to Russia to equip an army", *Politico*, 24 July 2023, China secretly sends enough gear to Russia to equip an army – POLITICO
13. Abnett, Kate, "Unclear if Belgium will use EU option to block Russian gas imports-Minister", 22 January 2024, <https://www.reuters.com/markets/commodities/unclear-if-belgium->

- will-use-eu-option-block-russian-gas-imports-minister-2024-01-22/#:~:text=Europe's%20pipeline%20imports%20of%20gas,oil%20products%20imports%20from%20Russia
14. Ahapova, Viktoriia, "Parallel Imports 'Technologies' : How the EU Sells 'Prohibited' Goods to Russia, Analytics Economics, 15 September 2023, Parallel Import "Technologies": How the EU Sells "Prohibited" Goods to Russia (voxukraine.org)
  15. Aslund, Anders, "How sustainable is the Belarusian economy?", Atlantic Council, 13 October 2021, How sustainable is the Belarusian economy? - Atlantic Council
  16. Baldwin, Harriett, "Critical Dual Use Technologies: Commercial, Regulatory, Societal, and National Security Challenges," NATO PA Report, 14 March 2024 <https://www.nato-pa.int/document/2024-dual-use-technologies-report-baldwin-051-esc>
  17. BOFIT (The Bank of Finland Institute for Emerging Economies), "Russia plans further increases in government spending despite deficits", 19 January 2024, Russia plans further increases in government spending despite deficits (bofit.fi)
  18. BOFIT (The Bank of Finland Institute for Emerging Economies), "Russia's foreign trade slows; war spending expected to keep boosting growth", 2 February 2024, Russia's foreign trade slows; war spending expected to keep boosting growth (bofit.fi)
  19. BOFIT / BOFIT WEEKLY REVIEW, "Russia's National Welfare Fund continues to grow", 4 February 2022, https://www.bofit.fi/en/monitoring/weekly/2022/vw202205_3/
  20. Borin, Alessandro et al., "The Impact of EU Sanctions on Russian imports", VoxEU/CEPR, 29 May 2023, The impact of EU sanctions on Russian imports | CEPR
  21. Brooks, Robins, "EU's Russia sanctions trade-off has stored up problems", Financial Times, 22 February 2024, EU's Russia sanctions trade-off has stored up problems (ft.com)
  22. Brzezinski, Bartosz, "Russia is winning the global grain war", Politico, 19 March 2024, Russia is winning the global grain war – POLITICO
  23. Brzozowski, Alexandra, "Russia uses Belarus as proxy to bypass Western sanctions, opposition warns", Euractiv, 29 July 2022, Russia uses Belarus as proxy to bypass Western sanctions, opposition warns – Euractiv

24. Busvine, Douglas, "Russia finds way around sanctions on the battlefield tech: report", Politico, 11 January 2024, Russia finds way around sanctions on battlefield tech: report – POLITICO
25. Chupilkin et al., "Exorbitant privilege and economic sanctions", EBRD, September 2023, Exorbitant privilege and economic sanctions (ebrd.com)
26. CREA (Centre for Research on Energy and Clean Air), "One year of sanctions: Russia's export revenues cut by EUR 34bn", 5 December 2023, One year of sanctions: Russia's oil export revenues cut by EUR 34 bn – Centre for Research on Energy and Clean Air
27. CRS (Congressional Research Service), "China's Economic and Trade Ties with Russia", 24 May 2022, IF12120 (congress.gov)
28. CRS (Congressional Research Service), "China-Russia Relations", 13 September 2023, IF12100 (congress.gov)
29. CRS (Congressional Research Service), "Russia's War Against Ukraine: Overview of U.S. Assistance and Sanctions", 20 December 2023, IN11869 (congress.gov)
30. CRS (Congressional Research Service), "U.S. Sanctions on Iran", 20 July 2023, IF12452 (congress.gov)
31. CRS (Congressional Research Service), "Belarus: An Overview", 6 December 2023, IF10814 (congress.gov)
32. Dabrowski, Marek, "The Russian war economy: macroeconomic performance", Bruegel, 20 July 2023, The Russian war economy: macroeconomic performance (bruegel.org)
33. Davies, Christian, "North Korea seizes on Russian isolation to deepen ties with Putin", Financial Times, 8 September 2022, North Korea seizes on Russian isolation to deepen ties with Putin (ft.com)
34. Davies, Christian, "Russia supplies oil to North Korea as UN sanctions regime nears 'collapse'", 26 March 2024, Russia supplies oil to North Korea as UN sanctions regime nears 'collapse' (ft.com)
35. Delegation of the European Union to Ukraine, "High Representative/Vice-President Josep Borrell met with Foreign Minister Dmytro Kuleba in Brussels", 4 April 2024, https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/high-representativevice-president-josep-borrell-met-foreign-minister-dmytro-kuleba-brussels_en
36. The Economist, "How many Russian soldiers have died in Ukraine?", 24 February 2024, <https://www.economist.com/graphic->

- detail/2024/02/24/how-many-russian-soldiers-have-died- in-ukraine
37. The Economist, 8 March 2022, Russia's reliance on energy spells trouble for its economy (economist.com);
  38. The Economist, 5 March 2022, Vladimir Putin's Fortress Russia is crumbling (economist.com)
  39. The Economist, "How China, Russia and Iran are forging closer ties", 18 March 2024, How China, Russia and Iran are forging closer ties (economist.com)
  40. The Economist, "Russia's economy can withstand a long war, but not a more intense one", 23 April 2023, Russia's economy can withstand a long war, but not a more intense one (economist.com)
  41. The Economist, "Russia is on track for a record trade surplus", 13 May 2022, Russia is on track for a record trade surplus (economist.com)
  42. The Economist, "Vladimir Putin is running Russia's economy dangerously hot", 10 December 2023, Vladimir Putin is running Russia's economy dangerously hot (economist.com)
  43. England and Bozorgmehr, "Iran's finance minister highlights surge in investment from Russia", Financial Times, 23 March 2023, Iran's finance minister highlights surge in investment from Russia (ft.com)
  44. European Commission, "EU adopts 13th package of sanctions against Russia after two years of its war of aggression against Ukraine", 23 February 2024, EU adopts 13th package of sanctions against Russia after two years of its war of aggression against Ukraine* - European Commission (europa.eu)
  45. European Commission, "EU Solidarity with Ukraine", accessed 18 March 2024, <https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine/s>